

*აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის
საქვეუწყებო დაწესებულება-საარქივო სამმართველო*

*Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government-
Archives Administration*

ISSN 2233-3541

ა რ ხ ე ი ე ნ ი

A R C H E I O N

XIII

თბილისი 2017 Tbilisi

სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე: მაია ივანიშვილი

რედაქტორი: თამაზ ფუტკარაძე

სარედაქციო საბჭო:

თეონა იაშვილი (თბილისი), ანზორ თხილაიშვილი, ელგუჯა გოგიბერიძე, ელგუჯა ჩაგანავა, მაია რურუა, ფრიდონ ქარდავა, ნატო ქიქავა, ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი), მერაბ კეზევაძე (ქუთაისი)

Maia Ivanishvili– chairman of editorial board

Tamaz Putkaradze - editor

Editorial Board:

Teona Iashvili (Tbilisi), Anzor Tkhilaishvili, Elguja Gogiberidze, Elguja Chaganava, Maia Rurua, Fridon Kardava, Nato Kikava, Otar Gogolishvili (Batumi), Merab Kezevadze (Kutaisi).

კრებულში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნით ავტორებს და შესაძლოა არ ასახავდეს სარედაქციო საბჭოს შეხედულებებს.

ავტორების სტილი დაცულია.

Any opinion expressed in the book belongs to the author and may not reflect the view of the editorial board.

Authors' style reserved

აჭარის საარქივო სამმართველო, ტელეფონი: 27 52 10

ვებ გვერდი: <http://adjara.gov.ge/branches/default.aspx?gid=2>

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2017

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge; universal505@ymail.com

**აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო
დაწესებულება - საარქივო სამმართველოს და ტერიტორიული ორგანო
არქივების მიერ 2016 წელს გაწეული მუშაობის
ა ნ ბ ა რ ი შ ი**

არქივი მუდამ იყო, არის და იქნება უმნიშვნელოვანესი დაწესებულება, **ერის დოკუმენტური მემკვიდრეობა**, რომელიც დამაჯერებლად და დასაბუთებულად იძლევა ისტორიული წარსულის შესწავლის შესაძლებლობას. ამიტომაცაა, რომ ამ ფასდაუდებელ სიმდიდრეს მუდმივად ესაჭიროება მოვლა-პატრონობა და მზრუნველობა. ეს ადვილად განხორციელებადია, თუკი არქივის თანამშრომლები, რომლებსაც მინდობილი აქვთ დოკუმენტების დაცვა-პატრონობა, ყოველწლიურად პასუხისმგებლობითა და პროფესიონალურად შეასრულებენ მათზე დაკისრებულ მოვლეობებს.

აჭარის არ საარქივო სამმართველოს არქივში მიმდინარეობს დაუდალავი მუშაობა და ზრუნვა ერის საგანძურის დაცვისა და მოვლა-პატრონობისათვის, ნოვაციების დანერგვისათვის, ავბედობის ჟამს მსოფლიოს სხვა და სხვა ქვეყნებში გაფანტული საქმეების მოძიებისა და ჩამოტანისათვის. ანგარიშში, მშრალი ციფრების მიღმა ჩანს არქივისტების უდიდესი შრომა, ენერგია და სიყვარული, რომლის გარეშეც შეუძლებელია დასახული ამოცანების წარმატებით განხორციელება.

წარმოგიდგენთ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება - საარქივო სამმართველოს და ტერიტორიულ ორგანო არქივების მიერ 2016 წელს ჩატარებული მუშაობის შედეგებს.

2016 წელს შესრულდა:

1.საქმეთა ყდაში ჩასმა-ჩაკერება:

№ რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	გვერდი	შესრულება	%
1	სამმართველო,	10 000	21089	210
2	ქობულეთის არქივი	511	611	119
3	ხელვაჩაურის არქივი	300	310	103
4	ქედის არქივი	581	585	100
5	შუახევის არქივი	568	568	100
6	ხულოს არქივი	300	300	100
	სულ	12260	23463	191

2. საარქივო სამმართველოში მარტივი რესტავრაცია ჩატარდა 12 ფონდის 47167 ფურცელს, ნაცვლად გვერდით გათვალისწინებული 27 628 ფურცლისა და გვერდი შესრულდა 170%-ით.. სარესტავრაციო სამუშაოების გვერდის მოცულობითი გადაჭარბება შედეგია, სამმართველოში მიმდინარე, ფონდების გაციფრების (დიგიტალიზაციის) ღონისძიებების გამო. საქმეთა გაციფრებისათვის მომზადებისა და გაციფრების (სკანირების) დროს საქმეთა დაშლის გამო.

3. განსაკუთრებულად ღირებული დოკუმენტის გამოვლენა: 2016 წელს სამმართველოში განსაკუთრებულად ღირებული დოკუმენტების გამოსავლენად გადათვალიერდა: აჭარის ასსრ მინისტრის საბჭოს 1985-2004 წლების, ფონდი №2-ის 816 ქაღალდსაფუძვლიანი საქმეთა ერთეული, ნაცვლად გეგმით გათვალისწინებული 816 საქმისა და გეგმა შესრულდა 100%-ით. გამოვლინდა 42 განსაკუთრებულად ღირებული ქაღალდსაფუძვლიანი დოკუმენტი. შედგა აღწერილობითი სია, რომელიც განხილული იქნა საქსპერტო-შემმოწმებელ კომისიისა და მასალები მზადაა მომსახურებისათვის.

ასევე გეგმის მიხედვით გადათვალიერდა და გადაჭარბებით შესრულდა 1050 ფოტოდოკუმენტი, ნაცვლად გეგმით გათვალისწინებული 500 ფოტოდოკუმენტისა და გეგმა შესრულდა 210%-ით. მუშაობის შედეგად გამოვლინდა 161 განსაკუთრებულად ღირებული ფოტოდოკუმენტი, რომლებშიც კუთხის მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენებია ასახული.

4. დოკუმენტების არსებობისა და მდგომარეობის შემოწმების ჩატარება: სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში არსებობისა და მდგომარეობის შემოწმება ჩატარდა მმართველობითი ხასიათისა და პირადი შემადგენლობის 45 ფონდს. და გეგმა შესრულდა 105%-ით. საქმეთა არსებობისა და მდგომარეობის შემოწმება ერთ-ერთი უმთავრესი ღონისძიებაა ფონდების საქმეებში არსებული ნაკლოვანებების, ხარვეზების გამოსასწორებლად და აღმოსაფხვრელად. ასევე იგი არის, მთავარი ღონისძიება, მომავალი წლისათვის საქმეთა დიგიტალიზაციისთვის მოსამზადებლად.

#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	გეგმა	შესრულება	%	ფურცელი
1	სამმართველო,	34727	36095	104	1.741702
2	ქობულეთის არქივი	1737	2578	148	146031
3	ხელვაჩაურის არქივი	2000	1999	100	63481
4	ქედის არქივი	735	743	101	10202
5	შუახევის არქივი	1152	1190	103	7815
6	ხულოს არქივი	1123	1123	100	30639
7	სულ	41474	43728	105	1.999870

5. დოკუმენტების საინფორმაციო საძიებო სისტემის შექმნა და განვითარება.

ა) 2016 წელს სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში საძიებო სისტემის გაუმჯობესების მიზნით აღიწერა 4 ფონდის 317 საქმე, ნაცვლად გეგმით გათვალისწინებული 44 საქმისა და გეგმა შესრულდა 720%-ით. აღწერილობითი სიების გაუმჯობესება გამოწვეულია იმით, რომ ანაწერები იყო ხელთნაწერი, ზოგიერთ ფონდს არ გააჩნდა აღწერილობითი სია, ან ცალკეული საქმეები არ იყო შესული ფონდის აღწერილობით სიაში.

ბ) აღიწერა ასევე სამმართველოს არქივში არსებული აუდიოვიზუალური დოკუმენტები (1890-2003 წ.): 1955 შესანახი ფოტოდოკუმენტი, ნაცვლად გეგმიური 750 ფოტოდოკუმენტისა და გეგმა შესრულდა 260%-ით.

6. 2016 წელს გადამუშავება-გაუმჯობესება ჩაუტარდა 38 ფონდს.

#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	საზომი ერთ.	ფონდის რაოდ.	გეგმა	შესრულება	%
1	სამმართველო,	საქმე	23	2497	2508	100
2	ქობულეთის არქივი	„	10	1552	1553	100
3	ხელვაჩაურის არქივი	„	-	-	-	-
4	ქედის არქივი	„	-	-	-	-
5	შუახვევის არქივი	„	4	259	259	100
6	ხულოს არქივი	„	1	455	455	100
7	სულ		38	4765	4775	100

ა) ანაწერების გადამუშავება-გაუმჯობესების შედეგად, საარქივო სამმართველოში 23 ფონდიდან, გასანადგურებლად გამოიყო 644 საქმე, აღიწერა და ფონდში დარჩა 1694 საქმეთა ერთეული.

ბ) ტერიტორიულ ორგანოების არქივებში ანაწერების გადამუშავება-გაუმჯობესების შედეგად, 15 ფონდიდან, გასანადგურებლად გამოიყო 1281 საქმე, აღიწერა და ფონდში დარჩა 920 საქმეთა ერთეული.

გ) გაუმჯობესება-გადამუშავება ჩაუტარდა სამმართველოში დაცულ 1960-1985 წლების აუდიოვიზუალურ დოკუმენტებს სულ 1500 შ/ერთეულ ფოტოდოკუმენტს, ნაცვლად დაგეგმილი 850 ფოტოდოკუმენტისა და გეგმა შესრულდა 176%-ით.

7. მთელი საანგარიშო პერიოდის განმავლობაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა წყარო ორგანიზაციებიდან და დაწესებულებებიდან საქმეების რაოდენობის ზრდას და ეროვნული ფონდის შევსებას. უწყებებში დოკუმენტების მოწესრიგებისათვის ორგანიზებული ზომების მიღებამ შედეგი გამოიღო. დროულად ხდებოდა სახელმწიფო შენახვაზე დოკუმენტების მიღება. შემცირდა დადგენილ ვადის ზევით საუწყებო შენახვაზე არსებული საქმეების რაოდენობა.

2016 წელს სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში **სახელმწიფო შენახვაზე მიღებული იქნა** მმართველობითი ხასიათის და პირადი შემადგენლობის დოკუმენტები. მმართველობითი 3226 საქმე, პირადი შემადგენლობის 1072 საქმე.

#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	საზომი ერთ.	გეგმა	შესრულება	%
1	სამმართველო,	საქმე	1772	2393	159
2	ქობულეთის არქივი	„	390	439	112
3	ხელვაჩაურის არქივი	„	455	242	53
4	ქედის არქივი	„	110	135	122

5	შუახვევის არქივი	„	200	334	167
6	ხულოს არქივი	„	250	389	155
7	სულ	„	3177	4300	135

8. 2016 წელს სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში, გეგ-
მით გათვალისწინებული იყო 935 ფოტოდოკუმენტის მიღება, მიღებული იქნა
1994 ფოტოდოკუმენტი, რომლებიც ასახავენ ავტონომიურ რესპუბლიკაში მომ-
ხდარ ისტორიულ მოვლენებსა და ჩატარებულ ღონისძიებებს.

2016 წელს სამმართველოს ცენტრალურ არქივში მიღებული იქნა 1860 ფო-
ტოდოკუმენტი, ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში კი 134 ფოტოდოკუმენტი.

#რ/გ	სამმართველო, ტერი- ტორიული ორგანოს არქივები	საზომი ერთ.	გეგმა	შესრუ- ლება	%
1	სამმართველო,	ფოტო დოკ	850	1860	218
2	ქობულეთის არქივი	„	20	39	195
3	ხელვაჩაურის არქივი	„	20	29	145
4	ქედის არქივი	„	10	10	100
5	შუახვევის არქივი	„	20	34	170
6	ხულოს არქივი	„	15	22	146
7	სულ	„	935	1994	213

9. სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში შენახული დო-
კუმენტების მიზნობრივი ექსპერტიზის ჩატარებას ყოველთვის წინ უძღვის ფონ-
დების შემადგენლობის და შინაარსის შესწავლა. მიზნობრივი ექსპერტიზის
მეშვეობით ხდება შენახვის ვადგასული დოკუმენტებისაგან არქივში დაცული
ფონდების განტვირთვა

მიზნობრივი ექსპერტიზა ჩატარდა:

#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	ფონდის რაოდ.	გეგმა	შესრულე- ბა	გამოიყო მაკ.-ში	აღიწე- რა	%
1	სამმართველო	24	2333	5577	1385	4192	239
2	ქობულეთის არქივი	1	940	940	456	484	100
3	ხელვაჩაურის არქივი	1	1880	1269	1269	-	100
4	ქედის არქივი	1	155	155	12	136	100
5	შუახვევის არქივი	4	192	192	116	76	100
6	ხულოს არქივი	4	791	812	189	623	102
7	სულ	35	9835	8945	3427	5511	90

10. აჭარის არ საარქივო სამმართველოში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რგოლს
წარმოადგენს დოკუმენტების სამეცნიერო-ტექნიკური დამუშავება. თანამშრო-

მელთა პროფესიონალიზმზეა დამოკიდებული ხარისხობრივად გამართული მეცნიერული ექსპერტიზა. ამ მხრივაც გაუმჯობესდა მუშაობა აჭარის საარქივო სამმართველოში, რაც აისახება მათ ყოველწლიურ შედეგებში.

2016 წელს მეცნიერულ-ტექნიკურად დამუშავდა: 57 ორგანიზაცია-დაწესებულების 21 868 საქმე. მათ შორის: მუდმივად შესანახი, მმართველობითი ხასიათის - 3663 საქმე, პირადი შემადგენლობის 1569 საქმე, დროებითად შესანახი 1229 საქმე, გასანადგურებლად შეირჩა 15 407 საქმეთა ერთეული. აქედან საარქივო სამმართველოს არქივში 38 ორგანიზაცია-დაწესებულების 15 334 საქმე, მმართველობითი 2738 საქმე, პირადი შემადგენლობის 856 საქმე, დროებითი 1205 საქმე, გასანადგურებლად შეირჩა 10 535 საქმე. ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში (ქობულეთი, ხელვაჩაური, ქედა, შუახევი, ხულო) დამუშავდა 19 ორგანიზაცია-დაწესებულების 6534 საქმე. მათ შორის მმართველობითი 925 საქმე, პირადი შემადგენლობის 713 საქმე, დროებითი 24 საქმე, გასანადგურებლად შეირჩა 4872 საქმე.

11. საექსპერტო-შემმოწმებელი კომისია.

საარქივო დაწესებულებათა აქტუალური და დარგობრივი საკითხების გადაწყვეტის საქმეში დიდი როლი ეკისრება საექსპერტო-შემმოწმებელ კომისიას. 2016 წელს ჩატარდა მუდმივმოქმედი საექსპერტო-შემმოწმებელ კომისიის 5 სხდომა, რომელზეც განხილული იქნა დაწესებულება - ორგანიზაციების 117 საკითხი, მათ შორის მმართველობითი ხასიათის 6335 საქმე, პირადი შემადგენლობის 2534 საქმე, პირადი წარმოშობის 2 საქმე, 5 888 ფოტოდოკუმენტი, 5 ვიდეო. აქტების მიხედვით გასანადგურებლად დამტკიცდა 22 523 საქმეთა ერთეული. ასევე განხილული იქნა 17 საქმეთა ნომენკლატურა, სხვადასხვა ინსტრუქციები და დებულებები.

12. დოკუმენტების გამოყენება- მოქალაქეთა მომსახურება.

აჭარის არ საარქივო სამმართველო და მისი ტერიტორიული ორგანო - არქივები (ქობულეთი, ხელვაჩაური, ქედა, შუახევი, ხულო) მიწოდება ვალდებულია შენახვა, აღრიცხვა, დაცვა, მოვლა-პატრონობასთან ერთად მნიშვნელოვან სამუშაოებს ასრულებენ იურიდიულ და ფიზიკური პირების მომსახურების თვალსაზრისით - არქივებში დაცული საჭირო ინფორმაციის მისაღებად. აღნიშნულ საქმიანობას 2016 წლის სექტემბრიდან დაემატა „სახელმწიფო პროექტის ფარგლებში, მიწის ნაკვეთებზე უფლებათა სისტემური და სპორადული რეგისტრაციის სპეციალური წესისა და საკადასტრო მონაცემების სრულყოფის შესახებ“ ინფორმაციის მიწოდება. სულ შემოვიდა 2163 განცხადება. ბიუჯეტში ჩაირიცხა 8873 ლარი.

მოქალაქეთა მომსახურების ცხრილი:

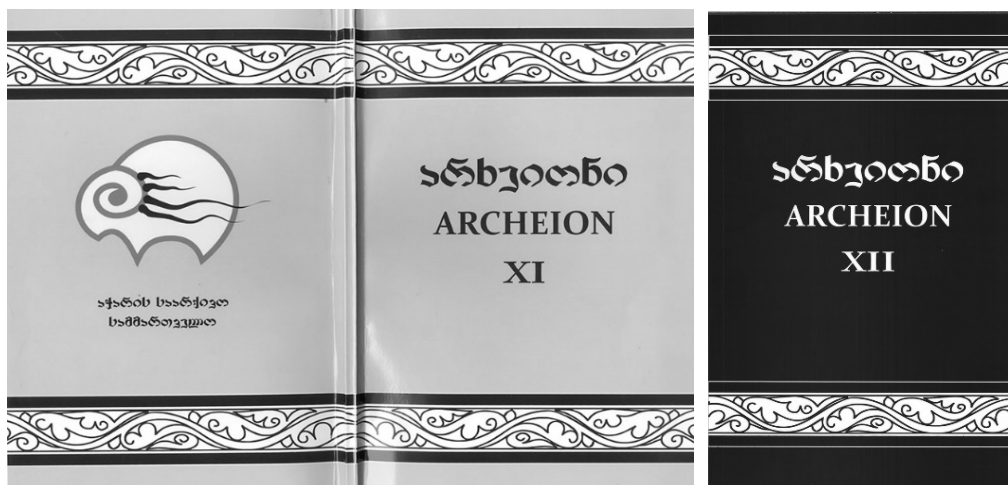
#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	განცხადებები			მომართვები			თანხა-სულ (ლარებში)
		შემოვიდა სულ	დადებული	უარყოფითი	შემოვიდა სულ	დადებული	უარყოფითი	
1	სამმართველო	396	264	132	400	194	206	14057

2	ქობულეთის არქივი	893	839	54	1233	718	515	24958
3	ხელვაჩაურის არქივი	1027	975	32	1700	1455	245	35620
4	ქედის არქივი	422	414	8	348	273	75	10476
5	შუახვევის არქივი	305	235	16	269	205	64	7813
6	ხულოს არქივი	504	502	2	380	299	86	8229
7	სულ	3493	3229	264	4335	3144	1191	101153

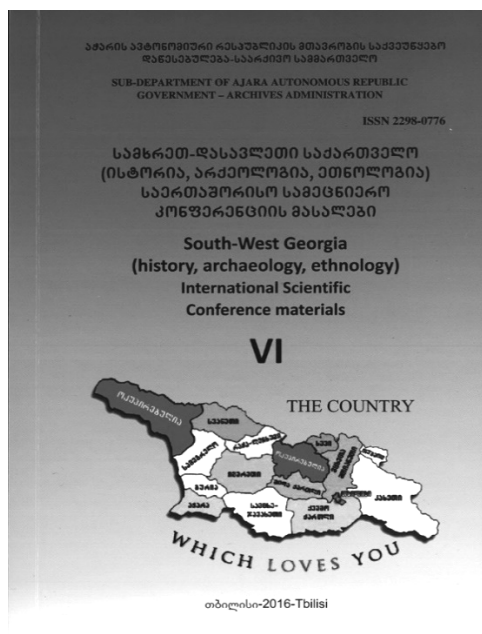
13. დოკუმენტების გამოყენება და პუბლიკაცია

სამეცნიერო საქმიანობა, საარქივო დოკუმენტების მოძიება და შემოტანა, საარქივო საქმის პოპულარიზაცია, საზოგადოებასთან ურთიერთობა, მკვლევარებს მომსახურება ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულებაა საარქივო სამმართველოში. ამ საქმეს ემსახურება საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობის, დოკუმენტების გამოყენებისა და პუბლიკაციის განყოფილება.

განყოფილების თანამშრომლებმა წარმატებით გაართვეს თავი მათ წინაშე არსებული ამოცანების შესრულებას. მიღწეული იქნა სერიოზული წარმატებები სამეცნიერო საქმიანობის თვალსაზრისით. საარქივო სამმართველოს სხვადასხვა სტრუქტურულ ერთეულებთან თანამშრომლობით მომზადდა და გამოიცა ჟურნალ „არხეიონის“ მეთერთმეტე და მეთორმეტე ნომრები.

გამოსაცემად მომზადდა ბუკლეტი „აჭარის საარქივო სამმართველოს მიერ 2016 წელს გაწეული მუშაობის ანგარიში“. გამოიცა აგრეთვე საარქივო სამმართველოს მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები.

საარქივო სამმართველოს თანამშრომლებმა ჟურნალ „არხეიონსა“ და სხვა გამოცემებში გამოაქვეყნეს 12 სტატია:

1. ელგუჯა ჩაგანავა, აჭარის საარქივო სამმართველოს მიერ 2015 წელს გაწეული მუშაობის ანგარიში, „არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
2. თამაზ ფუტყარაძე, პაციფიზმი საქართველოში, არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
3. გუგული პატარიძე, რევაზ ბოლქვაძე საარქივო დოკუმენტებში, „არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
4. თენგიზ პარმაქსიზიშვი, ღიაკაკის იუბილე სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა სავანეში), „არხეიონი“ N 11, თბ. 2016;
5. თამაზ ფუტყარაძე, საცხოვრებელი ნაგებობანი არტაანში, „არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
6. ფრ. ქარდავა, როცა ლეგენდას ეხები, „არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
7. ნ. ქიქავა, თ. ფუტყარაძე, მეგრძოლ უღმერთოთა კავშირის საოლქო საბჭოს საქმიანობა აჭარაში 1930-1940-იან წლებში. „ჩვენი სუფლიერების ბალაგარი“, VIII, ბათუმი, 2016 წ.;
8. ნ. ქიქავა, თ. ფუტყარაძე, საქართველო-უნგრეთის ურთიერთობები საარქივო სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით, აჭარის საარქივო სამმართველოს მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ. 2016;
9. თ. ფუტყარაძე, ქართველები საბარძნეთში, არხეიონი N 12, თბ. 2016;
10. მ. რურუა, ერთი შენობის ორი ისტორია აჭარის საარქივო სამმართველოს მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ. 2016;
11. ნ. ბასილაძე, მამია ვარშანიძის ცხოვრება და ღვაწლი (საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით) აჭარის საარქივო სამმართველოს მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ. 2016;

12. თ. ფუტყარაძე, ძველი ნასოფლარი ჰანაკის რაიონიდან არხეიონი „არხეიონი“ N 12,თბ. 2016.

გამოქვეყნებული პუბლიკაციების გარდა დასაბეჭდად მომზადებულია ექვსი სამეცნიერო სტატია:

1. ნ. ქიქავა, თ. ფუტყარაძე, საქართველო-აზერბაიჯანის ურთიერთობები საარქივო სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით;
2. ე. ჩაგანავა, დიდი შენაძენი;
3. თ. ფუტყარაძე, ბათუმის ქალთა გიმაზიის ისტორიიდან;
4. ელ. ჩაგანავა „პორტ - არტური“ და ინჟინერი კაპიტანი მიხეილ ზედგინიძე;
5. გ. პატარიძე, აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული ვიდეო მასალები
6. ნ. გოგიტიძე, ბათუმის უმაღლესი დაწესებულების სასწავლებელის ისტორიიდან (საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით).

სამეცნიერო საქმიანობის ერთ-ერთი შემაღენელი ნაწილია სამეცნიერო კონფერენციების ორგანიზება, ჩატარება და არქივისტთა მონაწილეობა. 2016 წ. სექტემბერში საარქივო სამმართველოში ჩატარდა მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, რომლის მუშაობაში მონაწილეობას იღებდნენ უკრაინისა და თურქეთის სამეცნიერო დაწესებულებათა წარმომადგენლები, ასევე საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის, ეროვნული არქივის, ქუთაისის სახელმწიფო არქივის, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის, ილიას თელავის, ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტების, ასევე ბათუმის სხვადასხვა კულტურულ საგანმანათლებლო დაწესებულებების მეცნიერ-თანამშრომლები.

არქივის თანამშრომელთაგან სამეცნიერო კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობას იღებდა აჭარის საარქივო სამმართველოს 7 წარმომადგენელი (თ. ფუტყარაძე, მ. რურუა, ნ. ქიქავა, გ. პატარიძე, ნ. ბასილაძე, ე. გოგიტიძე, ე. ჩაგანავა). კონფერენციის შემდეგ მოეწყო ექსკურსია სამხრეთ საქართველოში.

საარქივო სამმართველოს თანამშრომლები მონაწილეობდნენ აგრეთვე გორის სასწავლო უნივერსიტეტის, ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და ეროვნული არქივის მიერ ორგანიზებული სამეცნიერო კონფერენციების მუშაობაში (ნ. ქიქავა, თ. ფუტკარაძე).

საარქივო სამმართველოს საქმიანობა პერიოდულად ქვეყნდებოდა პრესაში. მაია ივანიშვილის, მაია რურუას, თამაზ ფუტკარაძის, ფრ. ქარდავას, მადონა ცხადაძის, ნატო ქიქავას, მზექალა გირიხიძის, ციცი ცინცაძის, მზია სურმანიძის მიერ გამოქვეყნდა 10 საგაზეთო პუბლიკაცია. ნიშანდობლივია, რომ საარქივო სამმართველოს არსებობის ისტორიაში პირველად გამოიცა გაზეთ „ჭარის არქივი“-ს პირველი ნომერი (2016 წ. მარტი).

საარქივო სამმართველოს თანამშრომლები მონაწილეობენ აგრეთვე სამეცნიერო საგრანტო პროექტებში. თამაზ ფუტკარაძე მონაწილეობს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ორ საგრანტო პროექტში, რომელთაგან ერთ პროექტს „არტაანის ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლები“ უწევს სამეცნიერო ხელმძღვანელობას.

ევროკავშირის 2016 წლის კონკურსში გამარჯვება მოიპოვა საგრანტო პროექტმა **“Knowledge Exchange and Academic Cultures in the Humanities: Europe and the Black Sea Region, late 18th – 21st Centuries”**, რომელშიც მსოფლიოს 12 ქვეყნის წარმომადგენლებთან ერთად მონაწილეობს არქივისტი თამაზ ფუტკარაძე.

თემატური ნუსხების შედგენა საარქივო სამმართველოს სამეცნიერო საქმიანობის თანმდევი პროცესია. განყოფილების თანამშრომლების (ფრ. ქარდავა, მ. სურმანიძე, ნ. გოგიტიძე) მიერ მომზადდა სამი თემატური ნუსხა: „ტიპოგრაფია XIX ს. ბოლოსა და XX ს დასაწყისში“, „კინოთეატრები ბათუმში 1950 წლამდე“, „ბათუმის ქუჩები 1950-2000 წლებში“, მეორე ნაწილი. მიმდინარეობდა აქტიური მუშაობა **ფონდების მიმოხილვის მიზნით**. თ. ფუტკარაძის, ნ. ქიქავას, ფრ. ქარდავას, მ. სურმანიძისა და ნ. გოგიტიძის მიერ მიმოხილულ იქნა 11 ფონდი,

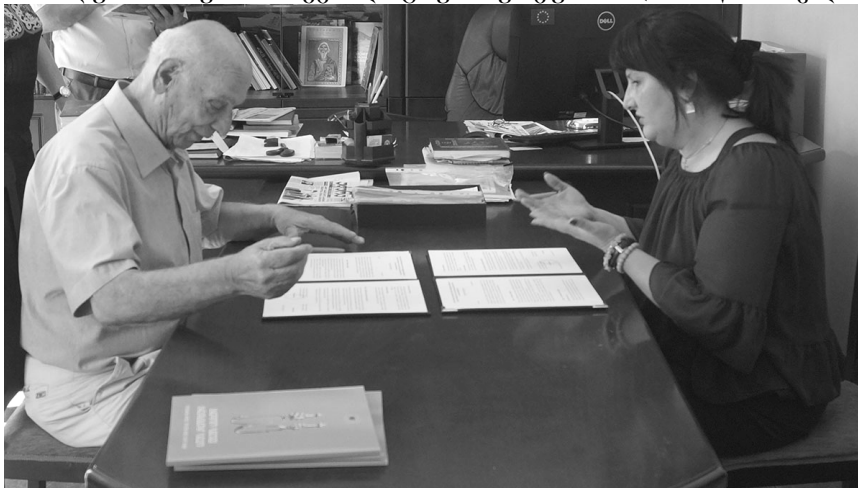
რომელთა შედეგები აისახა ჟურნალ „არხეონში“ გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებში.

განყოფილების თანამშრომელთა აქტიური მონაწილეობით მომზადდა არაერთი დოკუმენტი (მემორანდუმი, დებულებები), დაწესდა **„წლის საუკეთესო ფონდისმცველისა“** და **„წლის საუკეთესო არქივისტის“** წოდებები, შემუშავებული იქნა სამეცნიერო-მეთოდური საბჭოს დებულება და ა. შ.

განყოფილებამ გარკვეული მუშაობა გასწია **ახალი დოკუმენტებით საარქივო ფონდების გამდიდრების** თვალსაზრისითაც, კერძოდ:

1. პირველი ქართული კოსმოსური ობიექტის გენერალური კონსტრუქტორის **ელგუჯა მეძმარიაშვილის** ცხოვრებისა და შემოქმედებითი საქმიანობის ამსახველი მონოგრაფია, ვიდეომასალები (24-25 თებერვალი, 2016), დოკუმენტური მასალები (პირველი ნაწილი, 17-18 ნოემბერი);
2. პეტერბურგიდან შემოტანილი იქნა რუსეთის იმპერიის 1897 წლის პირველი საყოველთაო აღწერის მასალები (ელექტრონული ვერსია), რომელიც ეხება არტანის ოლქს (აპრილ-მაისი, 2016. თ. ფუტკარაძე);
3. პეტერბურგიდან შემოვიტანეთ 400 გვერდიანი მასალა „რუსეთის კავკასიაში მფლობელობის“ შესახებ - 1836 წლის მონაცემები, თ. ფუტკარაძე;
4. პროფ. ამირან კახიძის პირადი ფონდი (აპრილ-მაისი, 2016. თ. ფუტკარაძე);
5. ზვიად გამსახურდიას პირადი ფოტოგრაფის გივი ნახუცრიშვილის მიერ გადაღებული ფოტოდოკუმენტები და ვიდეო ფილმები (პირველი ნაწილი), (ივნისი, 2016. თ. ფუტკარაძე);
6. ივანე ჯავახიშვილის, ს. ჯანაშიას და სხვა ცნობილ მოღვაწეთა წერილები (მიმოწერები) ჯგმალ ნოღაიდელთან (დედნები, 2016 წ. სექტემბერი).

შთამბეჭდავია საარქივო სამმართველოს ურთიერთობები **საგანმანათლებლო და კულტურულ დაწესებულებებთან**. გაფორმდა ურთიერთთანამშრომლობის მემორანდუმი ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმთან (2016 წ. 12 ივლისი),

მოძიებული იქნა მასალები სხვადასხვა დაწესებულებების მოთხოვნათა საფუძველზე, საკუთრივ პროექტისათვის **„სახლი ბათუმში“**, რომელთა საფუძველზე მომზადდა **სატელევიზიო გადაცემები**. მოძიებულ იქნა მასალები შემდეგ თემებზე: „აფხაზები აჭარაში“, „ბერძნები აჭარაში“, „აზერბაიჯანელები საქარ-

თველოში“ „ქართული დიასპორები უცხოეთში“, „სოფელი ბაზგიერთი“ და ა. შ. სატელევიზიო გადაცემებში მონაწილეობას იღებდნენ განყოფილების თანამშრომლები: მზია სურმანიძე, ნინო გოგიტიძე, ფრიდონ ქარდავა, თამაზ ფუტკარაძე.

საარქივო საქმიანობის პოპულარიზაციის თვალსაზრისით **მოეწყო ექვსი გამოფენა**: „ხელოვნება და კულტურა აჭარაში (1920-2010 წწ)“, მარტი, 2016; „საარქივო სამმართველოს სამეცნიერო გამოცემები“, მარტი, 2016; „საქართველოს დამოუკიდებლობის დღისადმი მიძღვნილი გამოფენა (მაისი, 2016), „ტრადიციული ყოფა და კულტურა აჭარაში (2016 წ. 3 აგვისტოდან); „აგვისტოს ომში მონაწილეთა გამოფენა“, 2016 წ. 8 აგვისტო; „არქივში დაცული ხელნაწერების გამოფენა“ (04. 08. 2016). გამოფენების პარალელურად მომზადდა რამდენიმე სლაიდშოუ.

საარქივო სამმართველო აქტიურად აღნიშნავს **ღირსსახსოვარ თარიღებს** და ეხმიანება ქვეყანაში მიმდინარე საზოგადოებრივ პროცესებს. 2016 წლის განმავლობაში ჩატარდა **რვა ღონისძიება**, სხვადასხვა სასწავლო დაწესებულების მოსწავლეებსა და სტუდენტებს ჩაუტარდათ **შვიდი ექსკურსია-გაკვეთილი**, მომზადდა **ორი საინიციატივო** წერილი, დაიწყო **ქალაქის მემორიალური მემკვიდრეობის** (სკულპტურა, მამორიალური დაფები, ძველი შენობები...) აღრიცხვა და ფოტოფიქსაცია. აღნიშნული მიმართულებებით მუშაობა გაგრძელდება მიმდინარე წელსაც.

სამკითხველო დარბაზი 2016 წელს მოემსახურა 27 მკვლევარს, რომელთა მიერ გამოყენებული იყო - 341 საქმეთა ერთეული.

14. დოკუმენტების ციფრულ მატარებელზე გადატანა.

თანამედროვეობის ტექნიკური მიღწევებისა და მოთხოვნილებების შესაბამისად საარქივო სამმართველოში მიმდინარეობს დოკუმენტების გაციფრვის სამუშაოები, ქალაქდღუძიანი საარქივო დოკუმენტების გადარჩენის პროცესი. დოკუმენტების დიგიტალიზაცია აჭარის საარქივო სამმართველოში 2012 წლიდან დაიწყო, ხოლო რაიონულ არქივებში ცოტა მოგვიანებით.

2016 წლის განმავლობაში გაიციფრა **19 ფონდის, 25 431 საქმეთა ერთეული - 2.167 198 ფურცელი**. მიმდინარეობს პროგრამაში აღწერილობითი სიების ატვირთვა ანოტაციებთან ერთად. დაწყებულია საარქივო დოკუმენტების ხელმისაწვდომობისათვის **ფაილების სერვერზე ატვირთვა**.

მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესების მიზნით 2016 წელს განხორციელდა **444 248 ლარის ღირებულებების სახელმწიფო შესყიდვა**. რეკონსტრუქცია ჩაუტარდა და კეთილმოეწყო ფონდსაცავები. დაიგო მეთლახი, გამოიცვალა და დამონტაჟდა ახალი განათებები, შეიცვალა სტელაჟები, შეკეთდა სამუშაო ოთახები, დაიდგა კონდენციონერები.

დასრულდა ტექნიკური, პარტიული, კინო-ფოტო-ფონო საცავების სარეაბოლიტაციო სამუშაოები მეექვსე სართულზე, ქობულეთის არქივის შენობის სახურავის წყალსადინი ღარების შეკეთება.

უახლოეს მომავალში დაიწყება სარეაბილიტაციო სამუშაოები მესხეთე სართულზე, დაგეგმილია მეშვიდე სართულის დაშენება და შენობის გვერდითა ფასადზე ახალი, შეიღსართულიანი შენობის მიშენება. არქივის შენობის გეოლოგიური და ტექნიკური შემოწმების შედეგად მიღებული დასკვნის მიხედვით, შესაბამისი პროექტის საფუძველზე შესაძლებელია სამშენებლო სამუშაოების განხორციელება.

Elguja Chaganava

Nato Kikava

Eter Mikeladze

*The report of works done by Archives Administration of Ajara and
its territorial bodies in 2016*

Summary

In Ajara Archives Administration is going tireless work and care of the nation's heritage protection and maintenance, introducing innovations, searching of scattered cases. The article presents the report of works done by The Archives Administration in 2016.

ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორა

(საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით)

XX საუკუნის დასაწყისში აგებული, იტალიური რენესანსისა და ბაროკოს სტილში გადაწყვეტილი ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორა თვალსაჩინო ურბანული და მხატვრულ-ისტორიული ღირებულებით გამოირჩეული ნაგებობაა. ეს შენობა დომინანტურ როლს ასრულებდა უბნის განაშენიანებაში. 2004 წელს ჩატარებული კვლევის შედეგად ექსპერტებმა ნაგებობას ეროვნული მნიშვნელობის ძეგლის სტატუსი მიანიჭეს.

ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორა (1914 წელი)

1914 წლის ბოლოსათვის მარიას პროსპექტის მხრიდან გვერდითი ნაგებობის მიშენების შემდეგ კანტორამ მიიღო სახე, რომლითაც იარსება 2010-იან წლებამდე.

სამწუხაროდ, ბოლო წლებში შენობას ჩაუტარდა რეკონსტრუქცია და შედეგად მივიღეთ „არქიტექტურული კურიოზი“, რომელმაც ერთბაშად გადააჭარბა ბათუმის ურბანული მემკვიდრეობის ძეგლებზე განხორციელებულ ყველა უმასშტაბო დაშენებას.

არქიტექტურული ძეგლი რეკონსტრუქციის შემდეგ

აჭარის საარქივო სამმართველოში ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის ისტორიის შესახებ დაცულია მეტად საინტერესო დოკუმენტები. ფონდის ისტორიული ცნობიდან ჩანს, რომ კავკასიის მეფისნაცვალის მთავარ სამმართველოს შეუმუშავებია ბათუმის ოლქის მმართველობის შესახებ დროებითი დებულება. შეუმუშავებული დოკუმენტის შესაბამისად 1878 წლის ნოემბერში ბათუმში გაიხსნა ფოსტა-ტელეგრაფის ანგარანი (კანტორა), რომელიც ექვემდებარებოდა თბილისის ოლქის ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველოს.

კანტორა იღებდა და აგზავნიდა სხვადასხვა სახის კორესპოდენციებს, წერილებს, ამანათებს, ფულად გზავნილებს, როგორც საზღვარგარეთ, ასევე სრულიად რუსეთის ტერიტორიაზე.

ფონდში დაცულია: ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსის სახელზე შემოსული ცირკულარები არაღებარეული ლიტერატურის, წიგნების, გაზეთების შემოზიდვის აკრძალვისა და მათი კონფისკაციის, ფასიანი პაკეტების მიღების, ფოსტების გახსნისა და დახურვის, სატელეგრაფო განყოფილებების გახსნისა და მათი დაცვის წესების შესახებ, ცირკულარები წითელი ჯვრის დაწესებულებებისათვის.

დაცულია აგრეთვე საფოსტო-სატელეგრაფო დაწესებულებების მუშა-მოსამსახურეთა გაფიცვების მასა-

ლები, რუსულ სანაოსნო და სავაჭრო საზოგადოების სააგენტოსთან, აგრეთვე ოდესის რკინიგზის სამმართველოსთან დადებული ხელშეკრულებები რუსეთსა და საზღვარგარეთ ამანათებისა და კორესპოდენციების გატანის შესახებ, საიდუმლო მიმოწერები სამხედრო ცენზურის, კორესპოდენციების დათვალიერების, საექვო კორესპოდენციების, ამანათების გახსნისა და კონფისკაციის საფოსტო ოპერაციების წესების შემოღების შესახებ, ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის უფროსის ბრძანებები გ.ი. ფრანჩესკის სახელზე შემოსული კორესპოდენციის კანტორაში წარმოდგენის აუცილებლობის შესახებ. საქმეებში ინახება შეღავათიანი საფოსტო ბარათები, ასიგნების დამღიანი ტალონები, ღია სამთავრობო წერილები, საზღვარგარეთიდან შემოსული ინგლისურენოვანი დეპეშები, საიდუმლო მიმოწერები ბათუმისა და თბილისის ოლქის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორებს შორის.

ყველაზე ძველი საქმეთა ერთეული დათარიღებულია 1882 წლით, რომელშიც ამავე პერიოდის მხოლოდ ერთი დოკუმენტია დაცული, საქმის გარეკანი გაფორმებულია ჩვეულებრივ თაბახის ფურცელზე. საწყისი წლებიდან შემორჩენილი დოკუმენტების რაოდენობა ძალზე მცირეა, მათგან შეიძლება დავასახელოთ:

1. სრულიად რუსეთის სამთავრობო სენატის 1878 წლის მითითება;
2. პეტერბურგიდან გამოგზავნილი, შინაგან საქმეთა სამინისტროს ტელეგრაფის დეპარტამენტის მეოთხე განყოფილების დირექტორის ლიუდერსის მიერ ხელმოწერილი 1881 წლის ცირკულარი;
3. კოსტანტინოპოლიდან ბათუმში გამოგზავნილი 1881 წლის 3 მარტის ინგლისურენოვანი დეპეშის ასლი, რომლის მიღებასა და ასლის სისწორეს ადასტურებს ვინმე ლეონოვი, ხოლო ჩაბარებაზე ხელს აწერს ნანეიშვილი;
4. გუბერნატორ სმეკალოვის 1882 წლის 1 დეკემბრის ხელნაწერი დოკუმენტი საიდუმლო დეპეშის შესახებ;
5. ბათუმიდან გაგზავნილი დეპეშების ასლები, რომელიც დაბეჭდილია საზოგადოება „печатная“-ს ბლანკებზე;
6. თბილისის ოლქის ფოსტა-ტელეგრაფის მთავარი სამმართველოს უფროსის სახელზე ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსის მიერ გაგზავნილი სრულიად საიდუმლო წერილები, რომელიც ეხება ბათუმიდან თურქეთის კონსულის მიერ თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრისადმი გაგზავნილ დაშიფრულ დეპეშებს.

ფონდი საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორა საქმის წარმოებაში იყენებდა სპეციალურად მისთვის დაბეჭდილ სწრაფჩამკერებს, რომელთაგან ყველაზე ძველი დათარიღებულია 1882 წლით, სამწუხაროდ არ არის აღნიშნული თუ ვის სტამბაში იბეჭდებოდა, მაგრამ შემონახულია შედარებით გვიანდელი პერიოდის ცნობილი ტიპოგრაფების: კილაძის, შმაგესკისა და ხვინგიას სტამბებში დაბეჭდილი საქაღალდეები.

ინახება თბილისის ოლქის ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველოს უფროსის სახელზე ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსის ლიზლოვის მიერ გაგზავნილი ანგარიშების ასლები, რომელიც შესრულებულია კანტორის სპეციალურ დამდიან და ტიტულიან ბლანკებზე.

ფონდზე მუშაობის დროს გამოვლინდა საინტერესო დოკუმენტები, რომელთაგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად გვესახება თბილისის ფოსტა-ტელეგრაფის ოლქის უფროსის ბოგუცკის მიერ 1896 წელს გამოგზავნილი ცირკულარი, რომლითაც იგი აფრთხილებდა ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველოსადმი დაქვემდებარებულ ყველა დაწესებულებას, რომ უახლოეს დროში იეგემებოდა ლევ ტოლსტოის რელიგიური ხასიათის მოთხრობის „ქრისტიანული სწავლება“ - არაღებარეული გზით, გადაწერითა და ფოსტის საშუალებით გაერცვლება, ცირკულარი შეიცავს მითითებებს კონტროლის გამაცრებაზე, საეჭვო კორესპოდენციების ადრესატის წინაშე გახსნასა და შემოწმებას, ხოლო ეჭვმიტანილ პირებზე კი განსაკუთრებული თვითვალის დაწესებას.

ინახება კიდევ ერთი ძალიან საინტერესო დოკუმენტი, რომლითაც დგინდება, რომ ბათუმში მარიას პროსპექტისა და თბილისის ქუჩის კუთხეში (დღევანდელი მ. აბაშიძისა და ბარათაშვილის ქუჩების კვეთა) არსებული ძველი, ისტორიული შენობა აგებულია სპეციალურად ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორისათვის, ერთის მხრივ პირველი გილდიის ვაჭარ, ქუთაისელ შიმონ იაკობაშვილს, მის ძმებსა და მეორეს მხრივ ქალაქის მმართველობას შორის 12 წლის ვადით გაფორმებული ხელშეკრულების საფუძველზე. შენობას საფუძველი ჩაეყარა 1913 წელს და საბოლოო სახე მიიღო 1914 წლის ბოლოსათვის, მშენებლობას ინჟინერი ბუზ-ოლდი ხელმძღვანელობდა.

საინტერესოა 1887 წლის საიდუმლო დოკუმენტის - ყალბი ხუთმანეთიანი საკრედიტო ბარათის აღწერილობა, მასში დაწვრილებითაა გადმოცემული ყალბი ფულის გამოცნობის სპეციფიკა. ერთ ერთ საქმეთა ერთეულში დაცულია სლობოდა-ხოლოდნაიაში მცხოვრებ კაპიტან აუსტინსა და ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსს - ლიზლოვს შორის საკუთარ სახლში ფოსტა-ტელეგრაფის განყოფილების გასახსნელად გასაფორმებელი ხელშეკრულების (კონტრაქტის) ასლი.

ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსისადმი 1894 წელს გამოგზავნილი ერთ-ერთი ცირკულარი ეხება მთავრობის საწინააღმდეგო არაღებარეული გამოცემების დაკავებისა და კონტროლის დაწესებას. მასში საუბარია იმ გამოცემებზე, რომლებიც შემოდიოდა ლონდონიდან, ჟენევიდან, ბერლინიდან, ჰამბურგიდან, ფრანკფურტიდან, ლაიფციგიდან, ნიუ-იორკიდან, ეს გამოცემები იბეჭდებოდა და ვრცელდებოდა „რუსული თავისუფალი პრესის ფონდის“ მიერ.

სამწუხაროდ, ფონდებში არაა წარმოდგენილი თანამშრომელთა პირადი საქმეები და ფორმულიარული ფურცლები, ინახება მხოლოდ ნაწყვეტი კანტორის უმცროსი მექანიკოსის მატვეი კრიუკოვის ნამსახურობის აღწერილობიდან, რომელიც მოიცავს 1906-1909 წლების ცნობებს. შემორჩენილია 1919 წლის თანამშრომელთა საშტატო განრიგი თანამდებობისა და სახელფასო სარგოს ჩვენებით (სულ 50 კაცის).

ფონდში ინახება ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველოს უფროსის, იმ დროისათვის საიდუმლო ცირკულარები და წერილები, რომლებიც განსაიდუმლდა 1957 წელს. აღნიშნულის დასტურად ფონდის პირად საქმეში წარმოდგენილია სპეციალური აქტი.

საქმეებში არსებული დამამოწმებელი ფურცლებიდან ჩანს, რომ დოკუმენტები საარქივო წესებით პირველად დამუშავდა 1938 წელს. ფონდშემქმნელის დოკუმენტაცია გაყოფილი იყო ორ ნაწილად: ისტორიული (რომელსაც მინიჭებული ჰქონდა ნომერი 37 - ხუთი საქმეთა ერთეულით და მოიცავდა 1890-1916 წლებს) და რევოლუციური (მინიჭებული ჰქონდა ნომერი 99, შედგებოდა ერთი საქმეთა ერთეულისაგან და მოიცავდა 1926-1927 წლებს). დამუშავების შემდეგ ფონდს ჩამოშორდა რევოლუციის შემდგომი პერიოდის დოკუმენტები. 1919 წლიდან მასალები წყდება. შემდგომი საქმიანობის შესახებ ცნობები არ არის შემონახული. დღეისათვის ანაწერებში შეტანილია 1881-1919 წლების 14 საქმეთა ერთეული (ასსცსა, ფ. 37, ანაწ. 1; ს. 1-6 და ანაწ. 2; ს. 1-8).

ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის ლიკვიდაცია მოხდა 1921 წელს, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ.

გამოყენებული წყაროები:

1. ასსცსა, ფონდი 37; ანაწ. 1; ს. 1,2,3,4,5,6;
2. ასსცსა, ფონდი 37; ანაწ. 2; ს. 1,2,3,4,5,6,7,8.

Nino Gogitidze

Batumi post-telegraph office

Summary

In Archives Administration of Ajara are protected very interesting documents connected with the history of Batumi post-telegraph office. These documents collected in fund № I-37. In accordance with regulation in November 1878 opened The Post-telegraph Office, which was subordinate to Tbilisi District Post Office Department. The article reviews the materials of this fund.

**ეთნიკური იდენტობის გამომხატველი ტერიტორიები
არტაანელთა ცნობიერებაში**

(ნაშრომი შესრულებულია საგრანტო პროექტის (FR/196/2-105/14) „არტაანის ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების“ ფარგლებში)

არტაანი, ისტორიული საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი მხარე პოლიეთნიკური რეგიონია თანამედროვე თურქეთში. აქ ცხოვრობენ თურქები, ქურთები, თარაქამები, ყარაფაფახელები, ქართველთა შთამომავლები. ზოგადად, „ნათესავით ქართველნი“, თურქეთში შეიძლება დავყოთ რამდენიმე ფენად:

პირველი ფენა - საუკუნეების წინ სტამბოლის ბაზარზე გაყიდული ტყვეები. XVI-XVII სუკუნეთა მიჯნაზე ქართველ ტყვეთა გარკვეული კატეგორია ყალიბდება: ნადავლის ტყვე, ხარკის ტყვე, ნაყიდი ტყვე, ნაჩუქარი ტყვე. სულხან-საბა ორბელიანს თავისი თვალთქცნავე სქართველი ტყვეები XVIII ს-ის I მეოთხედში. ხშირად, დაკარგულის გამოსახსნელად მთელი ოჯახი დაირაზმებოდა. ამ ძეგნაში ზოგჯერ თავადაც „იკარგებოდნენ“.

მეორე ფენა - ავტოქტონური ქართველები, რომლებიც ოსმალეთმა მიწებიანად მიიტაცა (ტაო, კლარჯეთი)

მესამე ფენა - მუჰაჯირები, რომლებიც მე-19 საუკუნის 30-იან და 70-80-იან წლებში ოსმალეთში მუჰაჯირად წავიდნენ. თუმცა მეორე და მესამე ფენის ეთნიკური ქართველები შეიძლება კიდევ ორ ნაწილად გაიყოს: ქართველები, რომლებსაც შენარჩუნებული აქვთ ეთნიკური ცნობიერება და „დაკარგული ნათესავით ქართველნი“. არტაანში ძირითადად ეთნიკური ცნობიერება წაშლილია. უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ პაპა ან ნათესავი ჰყავდა გურჯი, თავად კი თურქია. ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაზე არტაანის-კოლასა და ფოცხოვის სოფლებში წლების განმავლობაში მიმდინარეობდა მიგრაცია, რასაც ხშირ შემთხვევაში საფუძვლად ედო პოლიტიკური და ეკონომიკური პირობები. შესაბამისად აღნიშნული ტერიტორიები თითქმის დაიცალა ეთნიკური ქართველებისგან, მათ ადგილზე დასახლდნენ სხვები. ხოლო, ვინც დარჩა, მოხდა მათი ასიმილაცია. ამიტომ, სრულებით არ არის გასაკვირი, ის ფაქტი, რომ პაპითა და ბებით „ნათესავით ქართველი“, თავს თურქად მიიჩნევს, მით უმეტეს, რომ თურქეთის კონსტიტუციის 66-ე მუხლის მიხედვით, ქვეყნის ყველა მოქალაქე თურქია. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი „ცნობიერებით გათურქებული“, „გენეტიკურად ქართველის“ ისტორიულ მემკვიდრეობაში ჯერ კიდევ შემორჩენილია ის ფაქტი, რომ არტაან-კოლა-ფოცხოვის ტერიტორიებზე საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობდნენ „გურჯები“, რასაც ტოპონიმებითა და შემორჩენილი მატერიალური კულტურის ძეგლებით ადასტურებენ. რესპონდენტ **ქიაზიმ არიჯის (91 წლის- სუგოზე-ქვემო ჭინჭრობი)** გადმოცემით მისი მეუღლე მიქელაძის ქალია. ქიაზიმის წინაპრები შირინჯილელების გვარიდან ყოფილან, ახალციხიდან გადმოსულან და ფოსოვში (ფოცხოვში) დასახლდნენ. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მკითხველს სრულად წარმოუდგინოთ რესპონდენტის მონათხრობი: „მე თავად ფოცხოვიდან ვარ. ფოცხოვში სკოლაში ვსწავლობდი, მერე მასწავლებელი გავეხდი. და 15 წელი აქ ვიმუშავე, შემდეგ არდაჰანში წავიდი 13 წელი იქ ვი-

მუშავე. ეხლა კი პენსიაში ვარ, მეფუტკრეობას ვეწევი და თაფლს ვყიდი. 1924 წელს დავიბადე. სახლი და კარი აქ მაქვს. ვერ ვცილდები აქაურობას. ბათუმში ადრე ორი თვე დავრჩი, ჩემი ცოლის ნათესავები არიან იქ სოფელ ბაკოში (სოფელი ხულოს რაიონში, თ. ფ.). ერთხელ მე და ჩემი მეუღლე ბაკოში წავედით, ნათესავებთან, ყველა ატირებული დაგხვდა მოგვეხვივნენ. აქ ქართული (გურჯული) სოფლები აღარ არის, მაგრამ ჩვენ მათთან ერთად გვიცხოვრია. სახელები იგივეა, მაგალითად **თოროსხევი**. ამ სოფლის პირდაპირ არის, იქ ადრე ძველი ბერძნები სახლობდნენ, მაგრამ მათზე ადრე „გურჯებს“ უცხოვრიათ. შემდეგ ომი მომხდარა და ბერძნები მოსულან ტრაპიზონიდან და აქ დასახლებულან. მაგალითად არის სოფელი „სუსქაპი“ (დღევანდელი Aşıkzülali. აჭარაში იტყვიან „წუნყაპს წავიდაო“, „წუნწყაპს მივალო“), მისი ძველი სახელი **დუბიხევი**. ამ სოფელში სულ გურჯები იყვნენ და ადგილების სახელებიც გურჯულია. ყველა მხარეს გურჯები იყვნენ და გურჯულად საუბრობდნენ. აქ 80 ოჯახი სახლობს, ჩვენ მაგალითად გურჯული ოჯახი გვაქვს, ჩემი მეუღლე გურჯი იყო, მეც გურჯი ვარ. ამ სოფელში მიახლოებით 7 გურჯი ოჯახი სახლობს. ყველა ერთმანეთის ნათესავია. აქ არის ძველი სახელები-სიტყვები, მაგალითად „გობა“, „ჩანჩური“, „ხაჭაპური“, „ჭინჭარი“, „ხინკალი“, „ტემაღ“- (ტყემაღი), „შავი ყურძენი“, „ხაშიღ“ (მზადდება სიმინდის ფქვილისგან, რომელსაც ურევენ ცხიმს და ისე ამზადებენ), „სინორი“, „ერიშტე“, „გამარჯობა“, „გაგიმარჯოს“; სოფლების სახელები - „საგრე“, „ვარხანა“ (ვარხანი სოფელი სამხრეთ საქართველოში. მდინარე ოცხის მარცხენა მხარეს, ზღვის დონიდან 1130 მეტრზე, თ. ფ.) „ვახლა“, „აგარა“. მე 1945 აქ დავქორწინდი. ჩემი სიმამრი ბაკოდან იყო (სამი ძმანი ყოფილან) ერთ-ერთი იქიდან წამოსულა და სოფელ ბაღდაშენში დასახლებულა. ჩემი მეუღლე და მისი დები იქ დაიბადნენ, ომის შემდეგ აქაურობა დაიცალა და იქიდან აქ გადმოსულან. ნათესავი ჰყავდათ ხოჯა, და იმან მისცა მათ აქ სახლი. ჩემს ცოლს ვეძახდი „გურჯუ გუზეღ“-ს (ქართველ ღამაზმანს) აქ ძველად გურჯი გურჯზე ქორწინდებოდა (მონოეთნიკური ოჯახები თურქეთელ ქართველებში ხშირად გვხვდება. მაგალითად, ინეგოლის და სხვა რეგიონების ქართულ სოფლებში იდენტობის შენარჩუნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი მონოეთნიკური ოჯახებია, ნ. ო.). დღეს უკვე ასე აღარ არის, მაგალითად ჩემი შვილიშვილმა ჰოლანდიაში ინგლისელი მოიყვანა ცოლად. დრო გადის და იცვლებიან ადამიანები, მათი აზრები და შეხედულებები.

ამ სოფელში ადრე მაღაკნები (რუსები) ცხოვრობდნენ, **ძველად კი სულ გურჯები იყვნენ. მერე ისინიც სხვადასხვა ადგილებში წასულან და მიუტოვებით აქაურობა. მიზეზი საზღვრის ჩაკეცვა იყო. რუსებსა და ოსმალებს შორის სამი (ყარსი, არდაჰანი, ბათუმი) დიდი შეტაკება მომხდარა. ყარსი და არდაჰანი ოსმალებს გადაურჩენიათ, ბათუმი დარჩენილა.** მის გასათავისუფლებლად სტამბოლიდან ოსმალებმა ჯარი გამოაგზავნეს, ხოფადან შევიდა ჯარი და ბათუმის დაკავებას აპირებდნენ, მაგრამ ქართული შენაერთი ძალზედ ძლიერი აღმოჩნდა. ფადიშაჰს შეატყობინეს, რომ თუ ოსმალები ბათუმის აღებისას დამარცხდებოდნენ, მაშინ ყარს და არდაჰანს დაკარგავდნენ. მიუღიათ გადაწყვეტილება ბათუმი ყარსისა და არდაჰანის სანაცვლოდ დაეთმოთ. აქვე ახლოს **ციხესი-მაგრეა „თამარას ციხე“, თამარა გურჯი იყო. ფოცხოვში სოფელი მერეს ქვევით ციხეა, ისიც თამარისაა. ძველად მანქანა არ იყო, ცხენით დავდიოდით სოფლებ-**

ში. არდაჰანიდან კინძოტამალამდე ძველად ჯერ პატარა (ჭ)ჯინ(ჭ)ჯრობს გავეივლიდით, შემდეგ დიდ (ჭ)ჯინ(ჭ)ჯრობს, კოდისხარას, შემდეგ გავეივლიდით სინდისქომს, შადივან ქოისს, ხასქოის და ბოლოს კი ქინზოტამალას. გოლედან (კოლა) ქინძოტამალამდე კი-ფოლადიქი, ოკამი, სარმე და შემდეგ კოლაა“. რესპონდენტის მონათხრობში ფაქტობრივი უზუსტობების მიუხედავად ნათლად ჩანს რეგიონში ქართველთა ცხოვრების ისტორიული ფაქტი.

ძალზე ნაყოფიერი იყო ექსპედიციის მონაწილეთა შეხვედრა ამავე სოფლის მკვიდრთან. ქიაზიმის ნათესავთან - 73 წლის ქემალ დემირთან. რესპონდენტის ისტორიული მეხსიერება საკმაოდ დამახინჯებულია. მას სჯერა, არტაანი თურქეთის ისტორიული ტერიტორია, თუმცა ვერ ხსნის რატომღა რეგიონში შემორჩენილი ძველი ქართული ტოპონიმები. მისი აზრით ადრე ქართველები ქრისტიანები არ იყვნენ, აჭარა თურქების იყო და მერე მოხდა მათი გაქართველება. „მე აჭარელი ვარ, ხულოდან, მოგვითხრობს რესპონდენტი. ჩემი წინაპრები ხიხაძირიდან და წაბლანიდან იყვნენ. 1919 წელს მოსულა აქ ჩემი პაპა. მამაჩემი 5 წლის ყოფილა მაშინ. ცოტა სიტყვები ვიცი, ბორჩხაში დავედიოდი და იქ ვისწავლე. მამაჩემის სახელი დურსუნი, პაპის დემურალი, პაპის მამის სახელი ფერათი, ფერათის მამის სახელი სელიმი, სელიმის მამის სახელი კი ემირი იყო. აჭარაში, ბათუმში უამრავი ნათესავი მყავს, მაგალითად მისაილ ბერიძე, მუჰამედ ბერიძე. ჩვენი ძველი გვარი (ჰოჯა) არიფოვლი ბერიძე ყოფილა. ქობულეთში ბიძები (მამის მხრიდან) მყავდა. ჩემი მეუღლე ნახევრად გურჯია. მამამისი ტრაპიზონიდან იყო, დედა კი აჭარელი ყავდა. მეუღლის გვარი აქსუ იყო. როცა ვიქორწინე, 26 წლის ვიყავი. ჩემმა მშობლებმა ორივეს ბეჭედი გაგვიკეთეს. არც გეყავდა ერთმანეთი ნანახი. ხორუმს ვცეკვავდით ქორწილებში. როგორც იყო აჭარაში იგივე იყო ჩვენში“, დაასრულა საუბარი რესპონდენტმა. კოდისწყაროელთა და ჭინჭრობელთა კულტურული მეხსიერების საკითხების კვლევისას ჩვენი ყურადღება მიიქცია არტაანის მოსახლეობაში ფართოდაა გავრცელებულმა მეტსახელებმა: **ქორ ისმაილი, დამაჩი, თოხაბერგილი, ობოლი** და ა. შ. ზოგიერთი მეტსახელის ქართული მნიშვნელობა მათთვის უცნობია, თუმცა ადასტურებენ, რომ მეტსახელები „ფოსოვიდანაა წამოღებული“. ჭინჭრობელებს და კოდისწყაროელებს სრულყოფილი წარმოდგენა არ აქვთ თარაქამებზე, რომლებიც არტაანის რამოდენიმე სოფელში ცხოვრობენ. ისინი თვლიან, რომ თარაქამები თურქული მოდგმის ხალხია, ოღონდ „**ცოტა განსხვავებული**“. მთხრობელთა გადმოცემით, აქ ადრე სომხები/ერმენები ცხოვრობდნენ, მაგრამ ვერ ხსნიან მიზეზს, თუ რატომ ჰქვია სოფელს ქართული სახელი. საკუთარ თავს კი მიაკუთვნებენ თურქებს. მთხრობელთა მეორე ნაწილი ადასტურებს ამ სოფლებში ქართველების ცხოვრების ფაქტს. იმასაც აღნიშნავენ, რომ ათათურქის მოსვლამდე გურჯების მიერ აშენებული ეკლესიის ნანგრევებზე ააშენეს დღეს არსებული მეჩეთი. მათი წინაპრები „**ახისკიდან ფოსოვში, ფოსოვიდან კი არტაანში**“ გადასახლებულან. მიზეზად ომებს ასახელებენ. როგორც ცნობილია, რუსეთ-თურქეთის ომებს თან ახლდა მოსახლეობის ადგილმონაცვლეობა. ქრისტიანების დამკვიდრების შიშით 1828-1829 წლების ომის შემდეგ მოსახლეობა როგორც ჩანს ამ რეგიონში გადასახლდა. აღნიშნული მოსაზრება კიდევ უფრო გაამყარა **ზემო ჭინჭრობელ (აღზიფექი) რესპონდენტ აიერსოი ათენისთან** საუბარმა. მისი „წინაპრები საქართველოდან იყვნენ. აქ ყველა საქართველოდანაა

მოსული“. მისი თქმით ერთ „ხოჯას“ ეს აღუწერია. საინტერესოა, რომ წინაპრებს ისინი ქართველებად თვლიან, საკუთარ თავს კი არა. სამეურნეო კულტურის მაღალი დონეც ქართველებთან თანაცხოვრებით უნდა იყოს განპირობებული (თუმცა ბევრი თავადაც ქართველი იყო).

ნიშანდობლივია, რომ არტანში და მასზე დაქვემდებარებულ ფოცხოვის სოფლებში, ფიქსირდება ეთნიკური ტერმინები: „**კავკასიელი თურქი**“, „**ახისკელი თურქი**“. გარკვეული ნაწილი იმ მოსახლეობისა, რომლებიც თავს კავკასიიდან, კერძოდ ახალციხიდან გადასახლებულად მიიჩნევს, თავს **კავკასიელ (ახისკელ) თურქს** უწოდებს. ქვემო ჭინჭრობელი რესპონდენტები ამტკიცებდნენ, რომ აქ ადრე ქართველებს, მოგვიანებით მაღაკნებს („თეთრ რუსებს“) უცხოვრიათ. მაღაკნები 1950-იანი წლებში წავიდნენ, „ქართველები კი არსად არ წასულანო“. კითხვაზე „თუ არსად წასულან, ახლა სად არიან?“ რესპონდენტმა პასუხის გაცემისაგან თავი შეიკავა. როგორც ჩანს, ვერ ბედავენ, ან თავს მიიჩნევენ საქართველოდან გადმოსახლებული თურქული მოდგმის ხალხად. აჭარა მათი წარმოდგენით რუსეთის ნაწილია. იქ მცხოვრებთა ნაწილის კულტურულ მემკვიდრეობაში რუსების შესახებ ხსოვნა უფრო გამოკვეთილია, ვიდრე სხვა ეთნიკური ჯგუფების. მეტყველებაშიც ზოგჯერ რუსულ სიტყვებს ურევნენ.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეთნიკური ტერმინები: „**ახისკელი თურქი**“, „**კავკასიელი თურქი**“ საერთო ქართული სივრციდან თურქეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველების ჩამოცილებას ემსახურება. აღნიშნული ტენდენციები უკვე დიდი ხანია შეიმჩნევა, რაც ბუნებრივია გავლენას ახდენს თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა ცნობიერებაზე. შეიძლება ითქვას, რომ რელიგიური თვალსაზრისით „**გურჯისა**“ და „**ქართველის**“ ერთმანეთისაგან გამიჯვნით ცდილობენ მოახდინონ ეთნიკური გათიშვა. მსგავსი ტენდენცია ძველად ლაზებთან მიმართებაშიც შეიმჩნეოდა. ზ. ჭიჭინაძეს მოჰყავს საინტერესო ცნობა, რომლის მიხედვით ოსმალებმა ლაზები „გადააკეთეს და დაამხეს“ მათში ვინაობის შეგრძნება. შეაძულეს ქართველთა ნათესაობა და ააფარეს არაბული დამწერლობა, მოსპეს მათში ეროვნულობა და ჩაუნერგეს თურქოფილობა. მკვლევარს ბათუმში უნახავს ლაზები, რომლებიც კარგად ფლობდნენ ლაზურ ენას. ზ. ჭიჭინაძეს მიუწოდებია ინფორმაცია რესპონდენტებისათვის მათი ქართული წარმომავლობის შესახებ, ლაზებს კი მოუთხოვიათ: „წიგნები ქართულ ენაზედ რომ დაბეჭდოთ, მის შემდეგ მოახერხეთ და ოსმალურ ენაზედაც დაბეჭდეთ, რომ ჩვენმა ხალხმაც გაიგოს, რომ ჩვენ ქართველ-მეგრელების ნათესავები ვართ და არა თურქებისა და ქურთებისა. ამ საქმეში ფულით ჩვენ დაგეხმარებით, თორემ ოსმალებმა ჩვენ ისე გარდაქმნეს, რომ ჩვენ ჩაგვინერგეს ის ყალბი ცნობები, რომ თქვენ თურქები ხართ, თქვენი ანბანიც არაბულია და არა ქართული“ (ჭიჭინაძე 1927: 6). როგორც ვხედავთ თურქეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველების საერთო ქართული სივრციდან მოწყვეტის მცდელობები საკმაოდ დიდი ხნის წინ დაიწყო და დღესაც აქტიურად გრძელდება. აღსანიშნავია, რომ ინეგოლის ქართული სოფლების ასაკოვან მოსახლეობაში ტერმინების „**გურჯისა**“ და „**ქართველის**“ ადრევე იწვევს საკმაოდ დიდ გაღიზიანებას. „ქართველის“ წოდებაზე მათში უარყოფითი განწყობა შეიმჩნევა. „ქართველები კი არა გურჯები ვართ“. ზოგიერთი კი „ქართველის“ წოდებას შეურაცხყოფის ტოლფასად აღიქვამს.

სპეციფიკური თავისებურებებით გამოირჩევა ფოცხოვი (ფოსოვი), რომელიც მდებარეობს არდაჰანიდან 75 კილომეტრში. ფოცხოვში 2000 მოსახლეა. ჰყავს მერი (ირჩევენ ადგილობრივად) და ქაიმაქამი (ნიშნავს სახელმწიფო, რომელიც უსაფრთხოების საქმეებს განაგებს). ფოცხოვში, როგორც მოსაზღვრე რაიონში გამკაცრებულია უსაფრთხოების ნორმები. აუცილებელია ფოცხოვის ქაიმაქამისგან ნებართვის აღება, რათა კონკრეტულ სოფლებში შესვლისას პრობლემა არ შეიქმნას სოფლის მოსახლეობისა და მუჰთარის (გამგებელი) მხრიდან. სოფლებში შესვლისას თავად მოსახლეობა ინტერესდება უცხო ადამიანების სტუმრობის მიზეზებით.

საინტერესოა, რომ ფოცხოვის სოფლებიდან რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ მუჰაჯირად ბევრი წავიდა ინეგოლის სოფლებში, მათ შორის სოფელ-თუფეჩიქონაქში. მსგავსი ტენდენცია დღესაც შეიმჩნევა. უამრავი ადამიანი ცხოვრობს და საქმიანობს ინეგოლში. ზაფხულობით კი სტუმრობენ პირველსაცხოვრისს. კითხვაზე თუ რატომ აირჩიეს მაინცდამაინც არტაანიდან საკმაოდ მოშორებული ინეგოლი, როცა უამრავი სხვა სამრეწველო ქალაქია თურქეთში - პასუხი არ აქვთ. მხოლოდ იმას აღნიშნავენ, რომ იქ მუშაობა ურჩევნიათ. ფოცხოველები ხუმრობითაც კი აღნიშნავენ, რომ ინეგოლში უფრო მეტი ფოცხოველია, ვიდრე თავად ფოცხოვში. ვფიქრობთ, ეს იმით აიხსნება, რომ მათი წინაპრები თუ ნათესავები ინეგოლის სოფლებში მუჰაჯირობის დროს წავიდნენ და მათთან კონტაქტს დღესდღეობითაც ინარჩუნებენ. შესაბამისად უფრო ადვილია იქ დამკვიდრება, სადაც გზა უკვე გაკეალულია და ახლობლები ცხოვრობენ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ინეგოლი „პატარა საქართველოდ“ არის მიჩნეული. აქ 18 ეთნიკური ქართული სოფელია, ქალაქის ცენტრში მდებარეობს 1977 წელს აჰმედ-ოზკან მეღაშვილის მიერ დაარსებული „კავკასიური კულტურისა და ფოლკლორის საზოგადოება“. ინეგოლის მერები 1980-იანი წლებიდან მოყოლებული დღემდე წარმოშობით ქართველები არიან. ინეგოლში ქართული მოსახლეობის სიმრავლემ და მუჰაჯირობის პერიოდში ფოცხოვიდან ინეგოლის სოფლებში გადასვლამ, ვფიქრობთ გარკვეული ზეგავლენა მოახდინა თანამედრვე ფოცხოველთა მიგრაციაზე.

ფოცხოვის მოსახლეობა საკმაოდ ფრთხილია, ცდილობს აწონოს ყოველი სიტყვა, ზოგიერთი უარს ამბობს სურათის გადაღებასა და სახელის ანდა გვარის დასახელებაზე. მსგავსი „შიში“ თუ სიფრთხილე იმითაა გამოწვეული, რომ აღნიშნული ტერიტორია საქართველოს საზღვართან 20-25 კილომეტრშია. ამასთან, ეს ტერიტორიული ერთეული ისტორიული საქართველოს განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა. მსგავსი სიფრთხილე არ შეიმჩნევა ინეგოლის ქართულ სოფლებში, სადაც მუჰაჯირთა შთამომავლები სახლობენ.

არტაანში შემავალი სხა რაიონებისაგან განსხვავებით, ფოცხოვში შედარებით უფრო კარგადაა შემონახული ქართული ტოპონიმები (ობოლი, წურწყაბი, ხილვანა, მერე, შუარტყალი, ბანარხევი, აგარა, გიორგის უბანი, სათლელი და სხვ.). აქაურები ვიზუალური (ანთროპოლოგიური) თვალსაზრისაც განსხვავდებიან არტაანელებისაგან. ამ ფაქტს თავად ფოცხოველებიც აღნიშნავენ. ფოცხოვის მკვიდრი 86 წლის მოხუცი **მუსტაფა ერდერის** თქმით: „აქაურები განსხვავებულები არიან, ადრე დახმარება რომ გეჭირებოდა არა არდაჰანელებს (რომლებიც ახლოს იყვნენ) არამედ, საქართველოდან აჭარლებს ვეძახ-

დით. ერთხელ აქაურების დასახმარებლად, მახსოვს აჭარიდან 8-9 კაცი ჩამოვიდა, რა იარაღიც იშოვნეს, იმით ჩამოვიდნენ. აჭარლებთან აღებ-მიცმოძაბაც ხშირი გვექონდა და ამანაც განაპირობა ჩვენი მეგობრობა. არდააჰნი რომ მივდივართ დღესაც კი გვიყურებენ რა განსხვავებულები ხართო, მადლები და ლამაზებიო. არდაჰანი ჩვენც არ მოგვწონს“.

ფოცხოვში, ისევე როგორც არტაანში, გაურბიან ეთნიკურ იდენტობის შესახებ საუბარს. ამბობენ რომ არიან თურქები, ხშირ შემთხვევაში ყივჩაღები. თუმცა საინტერესოა, რომ შეგნებით თუ შეუგნებლად, აღნიშნავენ, რომ მათი პაპები ან წინაპრები „გურჯები“ იყვნენ, თავად კი თურქები არიან. მუსტაფა ერდერი აღნიშნავს: „ჩემი პაპა ამბობდა, რომ აქ ბევრი გურჯია. მამაჩემს გამოუკვლევი წარმომავლობა და ამბობდა, რომ მე გურჯი ვარო. მამაჩემის დროს კიდევ ბევრი გურჯი იყო, ეხლა არ ვიცი, ბევრი აღარ დარჩა და არც იცის ბევრმა, რომ გურჯია. გურჯები აქ ვერ გაჩერდნენ, მიზეზი რა იყო არ ვიცი. თუმცა პაპისგან და მამისგან ვიცი, რომ გურჯები ვყოფილვართ. როცა დავიბადე საზღვარი დაიკეტა, ჩემი უფროსი ძმა თხილვანაში ხშირად მიდიოდა, მაშინ ის 7 წლის იყო. 3 თვე რჩებოდა ნათესავეებთან. მამაჩემის ნათესავს აჰმეთ აღას თხილვანაში იარაღი შეუგროვებია, წამოუღია აქ და ვინც უნდა გადაესახლებინათ (ნათესავეები), ისინი გაუთავისუფლებია. მე მყავდა დიდი პაპა არიფი, იმ პერიოდში აქ ერთი ბეი (ბატონი) ცხოვრობდა, ის აქაურებს აწიოკებდა. შეწუხებული მოსახლეობა საჩივრულად პაპაჩემთან მოდიოდა. პაპაჩემი კი ხალხის დაცვის მიზნით, ამ კაცის ასაწიოკებლად მიდიოდა. არავის არჩენდა უსამართლობას“.

ფოცხოვში 49 სოფელია, უმრავლესობას ძველი ქართული სახელწოდებები დღემდე შემორჩათ. სოფლებს სწორედ ძველი სახელებით იხსენიებენ. მკვიდრ მოსახლეობას, ძირითადად ასაკოვნებს კარგად ახსოვთ ეს ტოპონიმები (აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თურქეთმა ისტორიული ჭანეთში არსებულ რამოდენიმე სოფელს დაუბრუნას ძველი სახელი), თუმცა არ იციან მისი მნიშვნელობა და სადაურობა. საინტერესოა, რომ თითქმის ყველა რესპონდენტი ერთმნიშვნელოვნად ადასტურებს ფოცხოვსა და მასში შემავალ სოფლებში ქართველების/გურჯების არსებობას. 83 წლის ჯელალ ჩიფჩე მოგვითხრობს: „ადრე ამ ადგილების სახელები გურჯული იყო და აქ გურჯები ცხოვრობდნენ. მაგალითად: აგარა (თურქ. ქალეონუ, მისი აზრით, მომდინარეობს სიტყვიდან „აგერ“), ხივჭალა (ხევი ჭალა), ავჭალა, გორის ძირი, ხევათი (ხევი) დერესი, ჯანჯღარი (მდინარე), აბაზარი, სარკინე (მთა), არილე, ჭანჭახი (სოფელი), მერეს ციხე (ადგილობრივების გადმოცემით, მერეს ციხის შესახებ არსებული ლეგენდის მიხედვით ამ ციხის მეპატრონეს ერთი ღამაში გოგო შეყვარებია და სურდა ცოლად მოყვანა, მაგრამ ქალს მისი ცოლობა არ სურდა. მეპატრონე ციხიდან გადმომხტარა და თავი მოუკლავს, ნ. ო.), (ჭ)ჯუევანთელი (სოფელს ჩამოუდის მდინარე, რომელსაც მოსახლეობა მინგიშლის უწოდებს. მინგიშლი გოგოს სახელი ყოფილა. აქვეა ალთუნ ქალე/ოქროს ციხე, ნ. ო.), ზილა, წანწიფელა (მინდორი), ძველი რაბათი (გორაკი), დიდვაკე, ერეკლე, ღორტემალა, ჰეფჯ(ჭ)ალა, მიხიზირი, ნაკესრავი, ნაფუძარი; ასევე მიწის ნაკვეთის სახელები: ბუნელე, კაკაური, ღორღენე, ნაბახტევი, ჭანჩურ ბაჰჩესი, დედოფალას ჭალა (ერთი პატარძალი მოსულა სოფელ პალადიედან და იქიდან მომდინარეობს ეს სახელწოდებაცო, ნ. ო.). ღამაზ პატარძლებს ჩვენში დედოფლებს ეძახდნენ. სოფლებში უმრავლესო-

ბა აჭარიდან გადმოსულების შთამომავლები არიან. სახელებს არ ვცვლით და მხოლოდ მათ ვიყენებთ“.

სოფელი „გონულაჩანი“-ს (შუვაწყალი/შუარტყალი) მცხოვრები, 73 წლის **ჰუსეინ შაჰსემანის** გადმოცემით მისი პაპა ბათუმში მუშაობდა. საზღვრის ჩაკეტივის შემდეგ მეუღლესთან ერთად იქ დარჩენილა და ორივე იქვე გარდაცვლილა. აქ ადრე სულ გურჯები ცხოვრობდნენ, შუვაწყალიც გურჯული სახელიაო. საინტერესოა, რომ რესპონდენტები საუბარში რუსულ სიტყვებსაც ურევენ. მაგალითად, „ტალჩოკ“, „სტაკან“, „სტოლ“ და ა. შ. რაც 1878-1921 წლებში აღნიშნული ტერიტორიის რუსეთის იმპერიის საზღვრებში ყოფნას უკავშირდება. 1921 წლის ყარსის ხელშეკრულებით საბჭოთა რუსეთმა იგი თურქეთს გადასცა. შესაბამისად ადგილობრივთა ისტორიულ, კულტურულ მემკვიდრეობაში გასაკვირი არაა რუსული ტერმინების არსებობა.

ჰუსეინ შაჰსემანი მეუღლესთან ერთად
(სოფელი გონულაჩანი/შუვაწყალი/შუარტყალი, ფოცხოვი)

სოფელში ქოლქოიელ (სოფელში მდებარეობს ციხის ნანგრევები, რომელიც ადგილობრივების გადმოცემით ბიზანტიელებს აუშენებიათ. მას „ქოლქალესს“/„ქიზქალესს“ ეძახიან. გადმოცემის თანახმად, ბრძოლის დროს გოგო მოუკლავთ და იქვე დაუკრძალავთ, თუმცა კონკრეტულად სად, არავინ იცის. ამიტომ ციხეს „ქიზქალესი“ ანუ „გოგოს ციხე“-ს ეძახიან) უხუცესებს კარგად ახსოვთ უახლესი წარსულის ისტორია. ოთხ უბნად დაყოფილ სოფელში ყველა ერთმანეთის ნათესავია. ნათესაურ კავშირს დღემდე ინარჩუნებენ აჭარის სოფ-

ლებთან. მათივე ინფორმაციით, ადრე ხშირი იყო „გოგოს გათხოვება აჭარაში ანდა იქიდან ქალის წამოყვანა“. ალი ბალიქი მოგვითხრობს: „აჭარის სოფლებში ბევრი ნათესავი გვყავს. ზოგიერთის გოგო იქ გათხოვდა, ზოგმაც აქ გამოათხოვა შვილი. ჩემი დიდი პაპა ყვებოდა, რომ წინაპრებს 1890 წელს აჭარაში უცხოვრიათ. ჩვენი სოფლის სახელი ქოლქოი - არ შეცვლილა, ადრეც ეს სახელი ერქვა. აქ ძველად გურჯები ცხოვრობდნენ. სახელწოდება კი მომდინარეობს „ყველის ერთი კოლი“- დან (თავი). სოფელი 4 უბნად არის დაყოფილი-ორთა (შუა) მაჰალე, ჯამი (მეჩეთი) მაჰალე, იუქარი (ზედა) მაჰალე, აშალი (ქვედა) მაჰალე. არავის არ მიუტოვებია სოფელი. ჩვენი ნათესავები ხიხაძიდან არიან. რესპუბლიკის (ათათურქის) დროს გვარი შეუცვლიათ. არსიანის მთების სახელი შავშეთში ყოფნისას მოვიკითხე და მითხრეს, რომ არსიანი კაცის სახელი იყო, რომელსაც თვითონ ბრძოლით მოუპოვებია ეს მიწა და ამიტომ ეწოდა მთებს არსიანო“.

ფოცხოველებს არამარტო ნათესაური ურთიერთობა აკავშირებდათ საქართველოსთან, არამედ სავაჭრო ურთიერთობაც ჰქონდათ თბილისთან, ხაშურთან, ბორჯომთან, აბასთუმანსა და აჭარასთან. ძირითადად კი, ახალციხესთან. ალი ბალიქი მოგვითხრობს: „ჩვენ აქ ვეწევით მეცხოველეობას, გვყავს ძროხები (შინაურ ცხოველებს მეტსახელებსაც არქმევდნენ: „ჩინჩავატი“ (მტერი) (აღნიშნული ტერმინი ჯავახეთის სოფლებშიც გვხვდება და ნიშნავს „ცეცს“, „ჭკუამოკლეს“ (ჯავახური ლექსიკონი, თბილისი, „საუნჯე“, 2014), ფაშა და სხვა. ვამზადებთ ყველს, კარაქს, აირანს, რძეს. მოგვყავს ხორბალი, ლობიო, ქერი, კარტოფილი. ძველად ახალციხესთან გვქონდა ვაჭრობა, იქ მიჰქონდათ და ჰყიდდნენ ნაწარმს. მიღებული ფულით კი ბრინჯს, მერჯიმქს და სხვა სურსათს ვყიდულობდით. ძველად ერთი კაცი ახალციხიდან ფოცხოვში წამოსულა და ოქრო ჩუმად გადმოუტანია, ისე რომ რუსებს არ შეემჩნიათ. მას კამეჩებისთვის პურში ოქრო გაურევია, საზღვარი რომ გადმოუკვეთავს დაუკლია, ოქრო ამოუღია და ბურსაში სიცოცხლის ბოლომდე მდიდრულად ცხოვრობდა. ვალეს სოფლებში ეხლაც უამრავი განძია დარჩენილი/გადამალული“.

ფოცხოვის სოფლებში შემორჩენილია ზომორფული სახელები. 65 წლის ემირ ჩაუშს (სოფელი იალი ალთი//სათლელი) კარგად ახსოვს ბავშვობაში ნასწავლი სიტყვები, რომლის მნიშვნელობასაც უხსნის თავის შვილიშვილებს: **ბოჭოჭია (ობობა), ბუბუ ქუში (ბუ), ბულტი იალი (ლოკოკინა), დოიდუ (მტრედი), კაჩკაჩი (კაჭკაჭი), კოკოშ (კისერ აწეული ხარი), კუდა (უკუდო ძაღლი), მატლი (მატლი), მორია (ჭია მაია), პელეშ (კისერგადაწეული ხარი), პითპითა (პეპელა) და სხვა.**

ამრიგად, არტაანის პროვინციის მოსახლეობის მეხსიერებაში ძირითადად წაშლილია ქართველთა იქ ცხოვრების კვალი. განსხვავებული ვითარებაა ფოცხოვში, სადაც შედარებით უფრო (ნაწილობრივ) შემონახულია ქართული ტოპონიმიკა და ცალკეული სიტყვები. ამავე დროს, ფართოდაა გავრცელებული ეთნიკური ტერმინები: **“ახისკელი თურქი”, „კავკასიელი თურქი”,** რაც პოლიტიკური იდეოლოგიის შედეგია და საერთო ქართული სივრციდან თურქეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველების ჩამოცილებას ისახავს მიზნად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ჭიჭინაძე ზ. -ოსმალეთის ყოფილი საქართველო და ქართველ მაჰმადიანთა ნაწილი ლაზისტანი ისტორიულის და ეთნოგრაფიულის მხრით, ტფილისი, 1927;
2. ჯავახური ლექსიკონი, თბილისი, „საუნჯე“, 2014.
3. ნ. ოქროსცვარიძე, საველე ექსპედიცია არტანუში, დღიური, 2016 წლის აგვისტო.

Nino Okrostsvaridze

The terms of ethnic identity in Ardahan people consciousness

Summary

One of the oldest side of historical Georgia - Ardahan is ethnic region of modern Turkey. There are Turks, Kurds, Tarakams, Karaphakhchelebi, descendants of Georgians. The inhabitants are mostly erased the memory trace of life there. Different situation is in Pitskhvili, where more than (partly) preserved Georgian toponymy and individual words. At the same time, is widely prevalent ethnic terms: "akhiskeli Turk", „Caucasian Turks ", which is the result of a political ideology.

**ბათუმის პუშკინის ვაჟთა სასწავლებელი
(საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით)**

აჭარის საარქივო სამმართველოს ცენტრალური არქივის ფონდსაცავში დაცულია ბათუმის პუშკინის დაწესებითი სასწავლებლის არსებობის მანძილზე შექმნილი დოკუმენტაციის ნაწილი. ფონდს მინიჭებული აქვს ინდექსი **ი – 30** და შედგება **20 საქმეთა ერთეულისგან**.

დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ სასწავლებელში მეცადინეოები დაწყებულია 1899 წლის 13 სექტემბერს. იმავე წელს გახსნილა ერთი განყოფილება, რომელიც ითვლიდა 55 მოსწავლეს. მომდევნო წლებში სასწავლებელს დაემატა კიდევ ორი განყოფილება. შესაბამისად გაიზარდა მოსწავლეთა რაოდენობაც (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 1; ფ. 2).

დაცული მასალებიდან არ ჩანს სასწავლებლის თავდაპირველი ადგილსამყოფელი. მას პირველად ეწოდა **„ვაჟთა ერთკლასიანი დაწყებითი სასწავლებელი“**, ხოლო **1900 წელს**, სახალხო განათლების მინისტრის თანხმობით, ალ. პუშკინის სახელის უკვდავსაყოფად უწოდეს **„ბათუმის პუშკინის ვაჟთა სასწავლებელი“**. ამ სახელით ფუნქციონირებდა იგი ლიკვიდაციამდე (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 2; ფ. 1).

1901 წლის 25 ოქტომბერს ბათუმში გაიხსნა ახალი ერთკლასიანი სასწავლებელი. შესაბამისად, პუშკინის სასწავლებელი გადავიდა სხვა შენობაში, ხოლო სასწავლებელს შეეცვალა სახელი და ეწოდა **ბათუმის მეორე საქალაქო პუშკინის ერთკლასიანი დაწყებითი სასწავლებელი** (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 3; ფ. 15, 18). სასწავლებლის ხელმძღვანელის ფილიპე მგელაძის ინსპექტორისადმი შეტყობილებიდან ირკვევა, რომ სასწავლებელმა ბინა დაიღო **პეტერბურგის ქუჩაზე**, ვინმე **კაკაბაძის სახლში**. დოკუმენტიდან ნათელია, რომ სასწავლებელში სწავლობდა 80 მოსწავლე, მეცადინეობა კი დაწყებულია 20 სექტემბერს (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 3; ფ. 19).

სასწავლებელი ექვემდებარებოდა **ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სასწავლებელთა დირექციას**. ამავე დროს იგი შედიოდა ქალაქის მმართველობის დაქვემდებარებაში და ფინანსდებოდა როგორც ქალაქის ბიუჯეტიდან, ასევე შემოწირულობებით. აქედან გამომდინარე სასწავლებელი ანგარიშვალდებული იყო ქალაქის მმართველობის წინაშე. სასწავლებლის ხელმძღვანელი ფ. მგელაძე ყოველწლიურად აწვდიდა ინფორმაციას ქალაქის მმართველობას მოსწავლეთა რაოდენობის, აღმსარებლობის, წოდებრივი მდგომარეობის შესახებ (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 4; ფ. 2). სასწავლებელში ისწავლებოდა შემდეგი საგნები: **საღმრთო სჯული, რუსული ენა, არითმეტიკა, ისტორია, გეოგრაფია, გეომეტრია და საზოგადოება**.

საარქივო დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ ფილიპე მგელაძე, რევოლუციურ ორგანიზაციებთან კავშირის გამო, 1906 წლის 7 თებერვალს გაუთავისუფლებიათ სამსახურიდან და დაუკისრებიათ ადმინისტრაციული სასჯელი. მოვალეობის შემსრულებლად დაინიშნა **ირაკლი ნიკიფორეს ძე ღლონტი**. დანიშვნის

ბრძანებას ხელს აწერს ქალაქის თავი თავადი **ანდრონიკაშვილი (ანდრონიკოვი)**, სათათბიროს წევრები **ქურული და ვოლსკი** (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 8; ფ. 2).

თანამშრომელთა მოთხოვნისა მიუხედავად, ადმინისტრაციული სასჯელის ვადის გასვლის შემდეგ ფილიპე მგელაძე აღარ დააბრუნეს სამსახურში. სასწავლებელს ლიკვიდაციამდე ხელმძღვანელობდა ირაკლი ღლონტი. ფონდში დაცულია ირაკლი ღლონტის ბიოგრაფიული მონაცემებიც (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 11, ფ. 36). ახლადდანიშნულ დირექტორს განათლება მიუღია ამიერკავკასიის სამასწავლებლო სემინარიაში. 1895 წლიდან 1902 წლამდე მუშაობდა დებაზუს ერთკლასიანი სოფლის სასწავლებლის მასწავლებლად, რომელიც შემდეგ ორკლასიანად გადაუკეთებიათ და მეთვალყურედ დაუნიშნავეთ. ქორწინებაში იმყოფება ნადეჟდა ელიზბარის ასულ ლოლუასთან, რომლისგანაც შეეძინა ორი ქალიშვილი: ნინა, დაბადებული 1902 წელს და თამარი, დაბადებული 1904 წელს. აღმსარებლობით არიან მართლმადიდებლები (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 68).

1906 წლის 1 დეკემბრიდან პუშკინის სასწავლებელთან მოეწყო სახელოსნო. მასწავლებლად ინიშნება **ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე გომანი** (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 8; ფ. 25). ფონდში დაცულია საინტერესო მონაცემები ნ. ნ. გომანის ბიოგრაფიიდან, ირკვევა მისი წვლილი **სასკოლო მუზეუმის დაარსების** საქმეში. დოკუმენტის მიხედვით (ფორმულიარული ფურცელი) 1912 წლისათვის **ნ. გომანი არის ექვსკლასიანი საქალაქო სასწავლებლის შრომის მასწავლებელი, რომელიც შეთავსებით ხელმძღვანელობს მუზეუმს**. ასაკი 46 წელი, მართლმადიდებელი, ჯილდოები არ აქვს. მიღებული აქვს საოჯახო განათლება. ხელსაქმე შეისწავლა ოდესასა და მოსკოვში, აგრეთვე სამხარეო ინსტრუქტორ შენევეთან. მუშაობა დაიწყო 1895 წელს.

კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის განკარგულებით ნ. გომანი 1909 წლის მარტში ინიშნება ექვსკლასიან საქალაქო დაწყებით სასწავლებელთან არსებული **მუზეუმის და მუზეუმთან არსებული სახელოსნოს ხელმძღვანელად**. მანამდე - 1906 წლის 1 იანვრიდან 1 დეკემბრამდე - იგი იმყოფებოდა თაღარიგში. 1888 წლის 5 მაისს იქორწინა რომაულ-კათოლიკური აღმსარებლობის ქალბატონზე - **სევერინა კონსტანტინეს ასულ მერჟევესკიზე**. შეეძინათ შვილი ნიკოლაი, აღმსარებლობით მართლმადიდებელი (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 64).

საარქივო დოკუმენტები გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის სასწავლებლის პედაგოგიური კოლექტივის შესახებაც. 1906 წლისათვის პუშკინის სასწავლებელში მუშაობენ შემდეგი მასწავლებლები: **ირაკლი ღლონტი, ელენა სტროევა, ზაზაროვი, მღვდელი თოთიბაძე**. საგულისხმოა ინფორმაცია აგრეთვე მათი ცენზის შესახებაც. დასახელებულ მასწავლებელთაგან წოდება აქვთ თოთიბაძესა და ზაზაროვს.

1907 წელს სასწავლებელი გადადის ვოზნესენსკის ქუჩაზე საკუთარ შენობაში. იქ ადრე ქალაქის საავადმყოფო იყო განთავსებული. როგორც ჩანს მოხდა მისი ლიკვიდაცია. ეს შენობა სავარაუდოდ უნდა ყოფილიყო ყოფილი ვენერის დისპანსერის მიმდებარე ტერიტორიაზე (ახლანდელ მედიქიშვილის ქუჩაზე) (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 5; ფ. 127).

ფონდში დაცულია მასალები კურსდამთავრებულთა **პედაგოგიური პრაქტიკის შესახებ**. მაგ. ქუთაისის გუბერნიის ინსპექტორი წერილობით მიმართავს

ირაკლი ღლონტს, რათა პედაგოგიური სასწავლებლის კურსდამთავრებული **თემურ შერვაშიძე** წლის ბოლომდე აიყვანოს მსმენელ-პრაქტიკანტად პუშკინის სასწავლებელში. ინსპექტორი სასწავლებლის ხელმძღვანელს თხოვს თემურ შერვაშიძის დახასიათებას - თუ რამდენად შეეფერება იგი სოფლის მასწავლებლის თანამდებობას (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 5; ფ. 108)

საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ სასწავლებლის ხელმძღვანელობა და მასწავლებლები ძაღლონეს არ იშურებდნენ დამხმარე ლიტერატურის, სწავლების ხარისხის ამაღლების, ტექნიკური საშუალებების გამოწერისა და შეძენის უზრუნველყოფის თვალსაზრისით (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 8; ფ. 44).

ფონდში ფართოდაა წარმოდგენილი სასწავლებლის ჩართულობა კულტურულ ღონისძიებებში. მაგ. მოპატიჟების წერილი „აპოლოს“, მეპატრონე ბროვალ-სხირტლაძის (ხელნაწერი) საშობაო სპექტაკლზე „ტყის ბინადართა შობა“, საიდანაც ირკვევა თუ სასწავლებელი უზრუნველყოფდა მოსწავლეთა კოლექტიურ დასწრებას, საფასური განახევრდებოდა (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 14; ფ. 1), ასევე, მოსწავლეთათვის უფასო იქნებოდა არტისტ ა. პ. შუისკის მიერ ბუღვარში მოწყობილ ზეიმზე დასწრება (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 16; ფ. 15).

სასწავლებლის თანამშრომლებს, დირექციას და მოსწავლეებს ეპატიჟებოდნენ აგრეთვე მარინის ქალთა სასწავლებელში მოწყობილ მოსწავლეთა ნახატების გამოფენაზე (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 14; ფ. 87), ებრაელთა სასწავლებლის პედსაჭოს მიერ ორგანიზებულ „მაკავეების“, დღისადმი მიძღვნილ დღესასწაულზე (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 14; ფ. 118) და ა. შ.

როგორც საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, იმ დროისთვის საკმაოდ კარგად იყო ორგანიზებული **მასწავლებელთა მივლინება კვალიფიკაციის ასამაღლებელ კურსებზე** (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 12, 13), ეწეობოდა ექსკურსიები, რომლებშიც მონაწილეობას ხელმძღვანელებიც იღებდნენ (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 29)

სასწავლებელი აქტიურად თანამშრომლობდა სხვადასხვა გამომცემლობებთან. გახეთ **„ჩერნომორსკი ვესტნიკის“** მიერ გამოქვეყნებული ერთ-ერთი სტატიის მიხედვით, პუშკინის სასწავლებელი თითქმის გაქურდეს. სტატიას წერილით პასუხობს ირ. ღლონტი, რომელიც უარყოფს გაქურდვის ფაქტს და რედაქტორს სთავაზობს ინფორმაციის გადამოწმებას. წერილის დასასრულს ი. ღლონტი რედაქტორს აწვდის საინტერესო ცნობას, რომელიც საკმაოდ ინფორმაციულია და საინტერესო დღევანდელი გადასახედიდანაც. წერილის მიხედვით, 1907 წლის მონაცემით **ბათუმში ყოფილა ოთხი დაწყებითი სასწავლებელი:**

1. პირველი ქალთა საქალაქო დაწყებითი სასწავლებელი, რომელიც განთავსებული იყო ქალაქის მმართველობის შენობაში;
2. მეორე ქალთა დაწყებითი სასწავლებელი, მდებარე ეობდ ავოზნესენსკის ქუჩაზე, ზია-ბეგ აბაშიძის სახლში;
3. მეორე ვაჟთა საქალაქო დაწყებითი სასწავლებელი, მდებარეობდა კომაროვის ქუჩაზე, ვინმე ხარაბაძის სახლში;
4. პუშკინის ვაჟთა დაწყებითი სასწავლებელი, მდებარეობდა ავოზნესენსკის ქუჩა N 31-ში, სადაც ადრე განთავსებული იყო ქალაქის საავადმყოფო (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 9; ფ. 1).

როგორც ირკვევა, სასწავლებელი იღებდა შემოწირლობებსაც, სასწავლებლის ხელმძღვანელი ი. ღლონტი თხოვს კპლექტის, პედსაბჭოს სახელით მადლობა გადაუხადონ ვინმე ზოია დიმიტრის ასულ შაბლოვსკას, რომელსაც სასწავლებლისათვის გადუცია სახელმძღვანელოები და სასწავლო საშუალებები (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 12; ფ. 135).

პუშკინის ვაჟთა საქალაქო დაწეებითი სასწავლებელი ფუნქციონირებდა 1921 წლამდე. ფონდში არ ინახება სასწავლებლის 1915-1918 წლების საქმიანობის ამსახველი ჩათვლით მასალები. შესაბამისად, საარქივო ფონდებში აღნიშნული სასწავლებლის შესახებ არსებული დოკუმენტაცია არაა სრულყოფილი, თუმცა წარმოდგენილი მონაცემებიც იძლევა შთამბეჭდავ ინფორმაციას პუშკინის ვაჟთა საქალაქო დაწეებითი სასწავლებლის მრავალმხრივი საგანმანათლებლო საქმიანობის შესახებ.

გამოყენებული წყაროები:

1. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 1; ფ. 2;
2. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 2; ფ. 1;
3. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 3; ფ. 15, 18;
4. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 4; ფ. 2;
5. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 5; ფ. 108, 127;
6. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 8; ფ. 2, 25, 44, 64;
7. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 9; ფ. 1;
8. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 11, ფ. 36;
9. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 12; ფ. 135;
10. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 29, 64, 68;
11. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 14; ფ. 1, 87, 118;
12. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 16; ფ. 15.

Mzia Surmanidze

Pushkin boys' school in Batumi

Summary

In repository of central archives of Ajara Archives Administration is reserved part of documents connected with Batumi Pushkin primary school (fund i - 30). These documents clearly explained the educational activities of the school. The article reviews materials about Batumi Pushkin primary institution.

პრეზიდენტის ველი და თეგერბალი

არარეგალურად გაგრცელდა საქართველოში კოლაუ ნადირაძის ცნობილი ლექსი, წინასწარმეტყველის გოდებასავით რომ მოედო თბილისს: **” თოვდა და თბილისს ებურა თაღხი, დუმდა სიონი და დუმდა ხაღხი”**... თითქოსდა პირუთვნელად შეეგრძნო პოეტს სიტუაციის ის სიმძაფრე, პოლიტიკოსებიც რომ ვერ აღიქვამდნენ ჯეროვნად. 16 თებერვალს დაწყებულ რუსეთის ინტერვენციას 21-ში ძლივს რომ უწოდეს ნამდვილი სახელი: **” ირკვევა რომ საბჭოთა მთავრობას დიდი ხნიდან ჰქონია განზრახვა საქართველოში გადატრიალება მოეხდინა და საბჭოთა ხელისუფლება გამოეცხადებინა.”** აცხადებდა ნოე ჟორდანიას 21-ში. ამ დროს კი უკვე ნამდვილად გვიანი იყო, შულავერის საოკუპაციო მთავრობა უკვე ჩასახულიყო, მე- 11 არმია თბილისს უახლოვდებოდა, აფხაზეთში რუსები დაქროდნენ, თურქებს ახალციხე დაეპყროთ და 23-ე დივიზია მამისონს

ოკუპანტების შტაბი (მარცხნიდან მეორე სერგო ორჯონიკიძე)

მისდგომოდა თოვდა, ყინავდა, ბურუსი იდგა, მაგრამ რუსს რა გააჩერებდა თუ კი მცირელი შანსი მაინც იყო საქართველოს დაპყრობის? გთავაზობთ ნაწყვეტებს საქართველოს ოკუპაციის მონაწილე ორი ადამიანის მემუარებიდან. ერთი ასახავს რუსების თავდასხმას მამისონის მხრიდან მეორე კი აფხაზეთიდან, ადღერადან დაწყებულ ოკუპაციას. :

“33 დივიზიის 98 მსროლელი ბრიგადის 292-ე

პოლკის მეთაურის ივანე ნიკიტას ძე ზოლოტოვის მოგონებები:

“... 1921 წლის თებერვალი... ქარაშოტიანი, თოვლიანი, ყინულიანი თებერვალი.

წითელი არმია შეუკავებლად იჭრება წინ, აცამტვერებს რა ყველაფერს გზაზე, მტკიცედ ამაგრებს ოქტომბრის მონაპოვარს.

აჯანყებულებს უჭირდათ, საქართველოს მენშევიკური მთავრობა უკეთეს პირობებში იყო.

წითელ არმიის ერთ-ერთი პოლკი, რომელმაც პირველმა მიაშურა აჯანყებულებს დასახმარებლად იყო 292 წითელი პოლკი, რომელსაც მეგმეთაურობდი.

თერგის წითელი არმიის 98 მსროლელი ბრიგადის 292 პოლკს, ბრძანებით, წილად ხვდა ურთულესი სამხედრო ამოცანა: გადაეღახა მამისონის უღელტეხილი თებერვლის თვეში, ქარიშხლის, ზვავისა და ყინვის პერიოდში.

ადგილობრივი მცხოვრებლების მიერ დიდი ხანია შესწავლილი და დამტკიცებულია, რომ მამისონის უღელტეხილი ამ პერიოდში გადაუღახავია.

ჩვენთვის მაშინ, ადგილობრივთა მთელი გამოცდილება, მთელი მათი მტკიცება არაფერს არ წარმოადგენდა. ტვინის ცენტრში ჩვენ გვეჩონდა საომარი ბრძანება: დაუყოვნებლივ გაგვეწვდინა ხელი აჯანყებულ ქართველ მუშებისა და გლეხებისათვის.

1921 წლის 19 თებერვალს, 98-ე ბრიგადა ამ სამხედრო დავალების შესასრულებლად დაიძრა მინერალური წყლებისკენ.

მაშ, ასე ჩვენ მივდივართ.

20 თებერვალი. პოლკი უკვე სადგურ დარიკოხთანაა.

22-24 თებერვალი. პოლკი უკვე სადგურ ალაგირსკისთანაა.

25 თებერვალი. პოლკმა უკვე მიაღწია სოფელ ტიბისს, საიდანაც იწყება მზადება მამისონის უღელტეხილის გადასალახავად...

27 თებერვალს 3 საათზე პოლკმა გაიარა ლიპი, კამანჩხუ მამისონის მიმართულებით.

ამინდი იყო თოვლიანი.

ჩვენ გავიარეთ ვიწრო ხეობა მდინარე არდონის მიმართულებით, ჩრდილოეთ ოსეთის სოფლებსა და ხუტორებში, მივაღწიეთ წმინდა ნიკოლოზის ხუტორს. იქ დაგებანაკდით ღამის გასათევად, ღია ცის ქვეშ. შენობები არ იყო, ხოლო კარვები არ გვეჩონდა. 400 –იან ყინულზე ჩაით ვთბებოდით. ასე მივაღწიეთ ტიბისს.

სამი დღე ვებრძოდით თოვლსა და ზვავს, ვწმენდით გზას და ასე მივიწვედით.

განსაკუთრებით ძნელი იყო ბუნებრივი მთების გარჩევა, თოვლისგან შექმნილი მთებისგან. თუ შეგეშლებოდა, დროებითი მთა ჩაინგრეოდა და ჩაგიტანდა უფრსკულში.

27 თებერვალს ჩვენ მივაღწიეთ საშიშ გოლიათს მამისონის უღელტეხილს, ოსეთისა და საქართველოს საზღვარს. ქარბუქი არ წყდებოდა.

პოლკს დაღუპვა ემუქრებოდა. გამოსავალი ერთი იყო: ან დაღუპვა აქ, ქედის მწვერვალზე ან, დაშვება ქვემოთ, უფრსკულსა და წკვარამში.

და მაშინ მე გადავწყვიტე: თავქვე დაშვება სიბნელეში და უფრსკულში. დასახულ მიზანთან როგორღაც ახლოს ვიქნებოდი მაინც. საკითხი გადაწყვეტილია- ბრძანება გაცემული: ავიდეთ შაშხანები, გადავაჯდეთ და დავეშვათ ქვემოთ. პირველად შაშხანა მე ავიდე. ჩემმა მაგალითმა იმოქმედა მეომრებზე და კომშემადგენლობაზე. და აი შაშხანებზე გადამჯდარი პოლკი მიექანება ქვემოთ: წკვარამსა და უფრსკულში."

"შაშხანებზე გადამჯდარი რუსი ჯარისკაცები"- ცოცხებზე შემოსეუბებული ზღაპრული ბაბაიაგებივით, კავკასიონის მწვერვალებიდან და უღელტეხილებიდან საქართველოსკენ ყუმბარებივით გამოტყორცნილნი- მართლაცდა ზუსტი სახე იმპერიის მისწრაფებისა, რაღაც არ უნდა დაუჯდეს დაიპყროს საქართველო.

ქართული ოფიცრობა

ამ მემუარებიდან ირკვევა რომ ჰქონდა რაღაც გამართლება კვენეტაძის გეგმას რომელიც ფიქრობდა რომ თუ თბილისს არ დატოვებდნენ ალყაში მოექცეოდნენ, თუმცა მეორე მხრივ, ეტყობა ვებერთელა იმპერიის ყოფილმა გენერალმა ვერ გაითვალისწინა მაშტაბები: თუ როგორ იმოქმედებდა ქართველ მეზობლებზე თბილისის დაკარგვა, რომ ეს არ იქნებოდა ქართველებისთვის მხოლოდ ჯარის დისლოკაციის ადგილის შეცვლა, თუმცა ალბათ ამ გადასახედიდან ადვილია იმის კიჟინი რატომ ვერ შეინარჩუნე თბილისიო როცა რუსეთისა და თურქეთის სახელმწიფო ერთდროულად გვეზრდოდა და მთელი მსოფლიოს დიპლომატიასა და ხელისუფლებას დე-ფაქტოცა და დე-იურეც საქართველო დათმობილი ჰქონდათ საბჭოთა ტირანიისთვის.

რაც შეეხება მეორე მოგონებებს ის ეკუთვნის პოლკოვნიკ ლევ ფიოდორის ძე დემინს. მემუარები დათარიღებულია 1966 წლით და ეწოდება

“1921 წლის ომი საქართველოსთან.”:

“1921 წლის ოქტომბერში 31-ე მსროლელი დივიზიის, 271-ე მსროლელი პოლკი განთავსებული იყო ადღერში, შავი ზღვის სიახლოვეს. სამოქალაქო ომი დამთავრებული იყო... მაგრამ ჩვენ მზადყოფნაში უნდა ვყოფილიყავით: აქვე იყო საზღვარი საქართველოსთან - რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ მენშევიკები და მათი მხარდამჭერი ინტერვენტები საფრანგეთიდან და ინგლისიდან. შესაძლებელია ყოველნაირი მოულოდნელობანი.... მე და ჩემი მეგობრები ვიყავით ახალგაზრდები, ჩვენ არ გვაღელვებდა სიძნელებები, შიმშილობა, ცუდი აღჭურვილობა...”

ულუფა მაშინ იყო ძალიან “თხელი” : დღეში ფუნტი პური, ცოტა ხორბალი ან ოსპი, იშვიათად ხორცი, უფრო იშვიათად შაქარი და წეკო. ჩვენ არასოდეს არ ვძლებოდით. გვეცვა საზაფხულო ფორმა, შინელის ნაცვლად ზოგს ჯუბა, ზოგს შინელის მაუდის ქურთუკი.

ჩექმები კი მიუღწეველ ოცნებას წარმოადგენდა.

იანვრის დასაწყისში, ჩვენი პოლკის მესამე ბატალიონი ადღერიდან სოფელ ველიამინოვკაში გადაიყვანეს, მდინარე ძიბადან აღმოსავლეთით, 30 კილომეტრში, რომელიც წარმოადგენდა საქართველოსთან საზღვარს. ასე გაიარა კიდევ ერთმა თვემ. და აი 12 თებერვალს, ყველა წითელარმიელს მიეცა ბრძანება დაბრუნებოდა მწყობრს... 13 თებერვალს ველიამინოვკაში მთელმა პოლკმა მოიყარა თავი. ჩვენ გვეუბნებოდნენ რომ საქართველოში მდგომარეობა არ იყო მშვიდი, თუმცა თუ რა ხდებოდა იქ არავინ იცოდა.

ჩვენ ვიდევით საქართველოს საზღვართან რომლის ხელისუფლების სათავეშიც იდგნენ მენშევიკები ნოე ჟორდანიას მეთაურობით. ჩვენ გვეუბნებოდნენ, რომ ეს ნოე ჟორდანია არის მუშების მტერი; რომ საქართველო თითქოსდა დამოუკიდებელი ქვეყანაა, მაგრამ ეს დამოუკიდებლობა არის სრული ფიქცია და რომ ქართველ ხალხს არ უნდა დამოუკიდებლობა და ჯიუტად მიიწევს მოძმე რუსი ხალხისკენ. თუმცა ჩვენს მთავრობას დიპლომატიური კავშირი ჰქონდა მასთან და ტიფლისში ჩვენ პოლიტიკურ წარმომადგენელი იყო კიროვი, რომ რუსი ხალხი ყოველთვის ეხმარებოდა ქართველ ხალხს.

მენშევიკ ჯალათებს ეხმარებოდნენ ინგლისელები და ფრანგები. ბათუმში ჩამოსხდა ფრანგული არმიის დესანტი (ნეტა ყოფილიყო! ფ.ქ.). ბათუმის, სოხუმის, ფოთის და გაგრის რეიდზე იდგა ფრანგული და ინგლისური ფლოტი. აჯანყებას მძიმე წუთები უდგა.

... ჩვენ ახლა გამოვალთ და წავალთ ქართულ მიწაზე. მტერი გაგვიწევს წინააღმდეგობას, მაგრამ ჩვენ მას დავამსხვრევთ და გავანადგურებთ... მოგვიწოდებდა მეთაური...

სოფელი ველიამინოვკა მდინარის გასწვრივ მდებარეობდა და ამიტომ მისი გადალახვა გვიწევდა რათა საქართველოს ტერიტორიაზე შევსულიყავით. ამ ადგილზე საზღვარი საქართველოს მხრიდან თითქმის არ იყო დაცული. ქართული არმიის ძირითადი ძალები თავმოყრილი იყო პილენკოვოს რაიონში, რომელიც წარმოადგენდა ბეტონის ნაგებობებით გამაგრებულ კვანძს, ძლიერი არტილერიით. ამ მიმართულებით ადღერის მხრიდან შავი ზღვის შოსეს გაყოლებაზე უნდა ემოქმედა 272-ე და 273-ე მსროლელთა

პოლკს დამატებითი ნაწილებითურთ. მათ ამოცანას წარმოადგენდა გამაგრებული ხაზის გარღვევა პილენკოვოსთან და ჩქარი სვლა გაგრისკენ.

ჩვენი პოლკი მიემართებოდა მოწინააღმდეგის მთავარი ძალების შემოვლით გაგრის შესასვლელისკენ, დავალებით მოგვეჭრა მისთვის უკანდასახვევი გზა, სხვა პოლკებთან და დივიზიებთან ერთად გაგვენადგურებინა პილენკოვოს დაჯგუფება და შემდეგ ფორსირებული მარშით გვემოძრავა სოხუმისა და ფოთისკენ.

... ჩვენ დავინახეთ ჩვენსკენ მომავალი ათი შეიარაღებულ ადამიანი.. როგორღაც ჩვენთვის უცნობი სამხედრო ფორმით. ესენი იყვნენ ქართველი ჯარისკაცები. რას იზამ, ვერ იტყვი რომ ეს ჯარისკაცები ცუდად გამოიყურებოდნენ. განსხვავებით ჩვენი ჭრელი ტანსაცმლისაგან ქართველი ჯარისკაცების ფორმა ერთნაირი იყო: აქლემის ტყავის ქდალი ქურთუკები ბრწყინვალე ღილებითა და მიწისფერი სამხრეებით; ინგლისური მაუდის მიწისფერი შარვალი და ტოღალები, ყვითელი წაღები, ყვითელი ნაბდის მრგვალი კოკორდიანი ქუდი.

... და აი, ჩვენს წინ იშლება სანაპიროს პანორამა. ჩვენგან მცირედით მარჯვნივ მთებიდან ჩანს ქალაქი, გაჭიმული სანაპიროს ვიწრო ზოლში. ყველაფერი ხელისგუდით ჩანს: სახლები, სასახლეები, ქუჩები, გამზირები. შორს რეიდზე ორთქმავლები იბოლქვებიან. მათი შემხედვარე მიხვდები, რომ ესენი სამხედრო ხომაღლებია. შავ ზღვაში ჩვენი ფლოტი არაა. ქართველებს ფლოტი არ ყავთ, ესე იგი ეს გემები ინტერვენტების- ინგლისელებისა და ფრანგებისაა. (კაცი სხვა ქვეყანას იპყრობს და ინტერვენტს სხვას უძახის?! არა მართლაც არაფერი შეცვლილა ასი წლის მანძილზე არც რუსეთის ხელისუფლების ცნობიერებაში და არც დანარჩენი მსოფლიოს მლიქვნელური ისტებლიშმენტისა... ფ.ქ.)

დასახლების ცენტრში ჩვენ დავინახეთ ავტომობილი, რომელთანაც იდგა რომელიღაც მეტაური, თასმაზე მიმაგრებული ჭოგრიტით. ხელი ასწია, დასავლეთისკენ გაიშვირა და იყვირა:

—ჩქარა, ჩქარა ბიჭებო! გონს მოსვლა არ აცალოთ! წინ სოხუმისკენ!

ეს იყო ჩვენი დივიზიის მეტაური პასკევიჩი.”

ვერაფერს დაამატებ, მას შემდეგ მოდიან და მოდიან სოხუმისაკენ, ფოთისკენ, თბილისისკენ, “არც არაფერი უსწავლიათ და არც არაფერი დაიწყინათ”

მოკლედ ასი წლის შემდეგაც არაფერი შეცვლილა, ისევ ქართული ტანსაცმელი, აღჭურვილობა და პირობები უკვირთ რუსებს და ისევ ქართველ მებრძოლებს დასცინიან... თუმცა ეს სხვა თემაა. ახლა კი ისევ ძირითადს რომ დავუბრუნდეთ საოცრად სინქრონულად გვიტევა რუსეთი: 23 თებერვალს ყუბანის არმიამ ჩერნიშევის მეტაურობით აიღო გაგრა, ლიხნი და გუდაუთა, ამავედროულად მოადგნენ მამისონს 23-მე დივიზიის, 98-ე ბრიგადის ჯარისკაცები. 28-ში აიღეს ონი და გაგრა ისევ თავიდან. (არის ერთი საინტერესო ინფორმაცია; თითქოს ფრანგულმა გემმა დაუშინა ჭურვები გაგრას რითაც ისარგებლეს ქართველებმა და გაათავისუფლეს გაგრა, ამიტომაც დასჭირდათ რუსებს ხელახლა გაგრის აღება. თუ გავითვალისწინებთ მემუარებს ალბათ საყურადღებო მოვლენასთან გვაქვს საქმე.) 4 მარტს 31-ე მსროლელი ბრიგადის ნაწილებმა აიღეს სოხუმი და გამოაცხა-

დეს აფხაზეთის დამოუკიდებლობა. 28 მარტს რუსეთის კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა აღიარა აფხაზეთის დამოუკიდებლობა. ასე რომ მდევდევ-პუტინის მიერ აფხაზეთის აღიარება რუსეთისთვის არახალია, და თუ საქართველო არ დაუშვებს შეცდომებს ამ მეორე აღიარებასაც იგივე ბედი ეწევა რაც პირველს. იმავე წლის 16 დეკემბერს საინტერესო ხელშეკრულება გაფორმდა საქართველოს სსრ-სა და აფხაზეთის სსრ-შორის, რომლითაც აფხაზეთის სსრ შევიდა საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობაში ავტონომიის უფლებით. საერთაშორისო გართულებების შეეშინდათ ოკუპანტებს და დაუბრუნეს აფხაზეთი საქართველოს, თუმცა მთელი საქართველო დაიპყრეს და ცალკე აფხაზეთზე არ უღირდათ ტვინის ჭყლეტა. მითუმეტეს რომ ორი თვით ადრე 13 ოქტომბერს უკვე ერთხელ გაძარცვეს საქართველო და ყარსის ხელშეკრულებით მთელი არდაგანი დაათმობინეს. როგორც რომაელები იტყოდნენ, თუ რომაელებს ეტყოდნენ დამპყრობლები : **“ვაი დამარცხებულს!”** ...

და რაოდენ საცნაურიც არ უნდა იყოს “დუმდა სიონი და დუმდა ხალხი,” კაცობრიობასაც დაგიწყებოდა საქართველო თითქოს და ღმერთსაც.

თონე/თანდური და კერა
არტაანის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით

(ნაშრომი შესრულებულია საგრანტო პროექტის (FR/196/2-105/14) „არტაანის ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების“ ფარგლებში)

ოჯახისა და საოჯახო ცხოვრების წესებთან დაკავშირებულ მატერიალური კულტურის ელემენტებს შორის განსაკუთრებულია კერა, როგორც საოჯახო ურთიერთობის ძირითადი მაკორდინირებელი მრავალფუნქციური ცენტრი. კულტურის ამ ელემენტების შემონახულობით გამოირჩევა ისტორიული საქართველო, საკუთრივ არტაანის რეგიონი.

ლიტერატურაში გამოყოფენ კერის ორ ტიპს: ღია და დახურული კერა (ჩიქოვანი 1989:48). დახურული კერა წარმოდგენილია ძირითადად ბუხრის სახით, ხოლო ღია კერა სხვადასხვა ტიპისაა, კერძოდ: უშუალოდ მიწაზე გამართული ორი ცეცხლგამძლე ქვის ბლოკისაგან შედგენილი კერა (ყველაზე არქაული ფორმა); მრგვალი მოყვანილობის კერამიკული უძირო ჭურჭელი, რომელსაც ტანის შიგნით აქვს პატარა შვერილ-სადგარები (დასტურდება განათხარ მასალებში) და მინიატურული თონის ფორმის მრგვალი მოყვანილობის უძირო კერამიკული ჭურჭელი (გავრცელებულია თრიალეთში, ჯავახეთში, არტაანში) (ჩიქოვანი 1989:48), რომლის არსებობა შეპირობებულია საწვავი მასალის, წივის სპეციფიკურობით. მკვლევარი თ. ტუნაძე გამოყოფს აგრეთვე საქართველოში ფართოდ გავრცელებული მართკუთხა ფორმის ქვისა და ფუნქციურად მის შემცვლელ რკინის კერას (ტუნაძე, 2000:172).

თონისა თუ კერის მოწყობას არტაანელთა საცხოვრებელ კომპლექსში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა. არტაანელთა თონე გამართულია მიწურიატაკიან, ერდოიან ოთხკუთხა ნაგებობაში. მედინე ოჯახის საკარმიდამო კომპლექსში ქვის მასალისაგან აშენებული თონე (სიგრძე 4 მეტრია, სიგანე სამი მეტრი, სიმაღლე 2 მეტრი) წარმოადგენს თავისებურ ჰოლს, რომლის ერთ-ერთ ყრუ კედელთან დაწყობილია თონის გასახურებლად საჭირო წივა.

თანდური მედინე ლჯაქის საკარმიდამო კომპლექსში

თონეებს ფართო გამოყენება აქვს საქართველოშიც. გვიანფეოდალურ ხანამდე ჯავახეთში პურის საცხოვრებელ თონეს იყენებდნენ, რომელიც თანდათანობით შეიცვალა ფურნით. ამჟამად მას ქართულ მოსახლეობაში დომინირებული მდგომარეობა უკავია.

არტაანში თანდურის გადახურვაც იმავე კონსტრუქციისაა, როგორიც საცხოვრებელი ნაგებობებისა.

გადახურვის კონსტრუქცია

შენობის ცენტრალურ ნაწილში მოწყობილია თონე//თანდური. მისი სიღრმე დაახლოებით 1,5 მ-ია, დიამეტრი-1 მეტრი. თონის მასალად გამოყენებულია

ადგილობრივი წითელი მიწა. თონისათვის საჭირო სხვა მასალა შეაქვთ სხვა რეგიონებიდან.

თონე

თანდურის გასახურებლად ოთხკუთხედად დაწყობილ საქონლის წივას ფსკერზე დააწყოვენ, გარდიგარდმო და თონის ძირში მიერთებული საბერავით (ჩაბერავით) ცეცხლს ანთებენ.

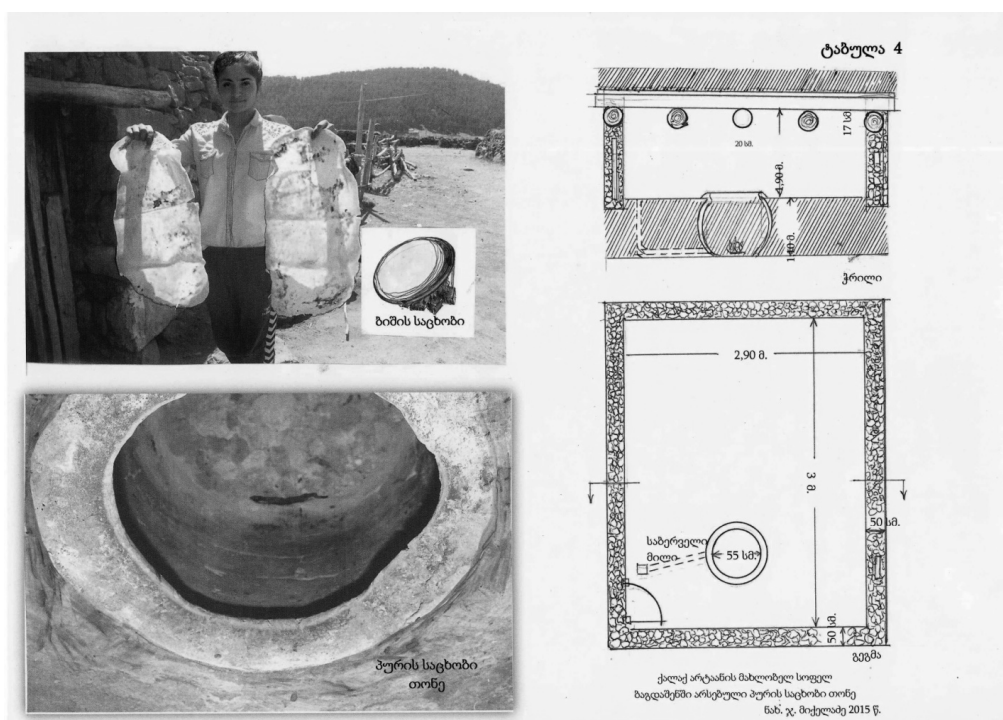

საბერავი

თონის გახურებულ კედელზე პურის ცომის მისაკვრელად გამოიყენება რაფატა, ბამბისა და ხის დამტვრეული ტოტებით ამოვსებული ჯინსის ნაჭერით შეკერილი გრძელი, ბალიშისმაგვარი საგანი. რაფატის საშუალებით თონის კედლებზე ამოაკრავენ პურის ცომის გათხელებულ ფენას და თონეს სახურავს დაახურავენ. პურის გამოცხობას სულ რამოდენიმე წუთი სჭირდება.

რაფატა

პურის საცხობი სოფელ ქაიხალთაში, მედინე ოჯაქის საცხოვრისში
(ნახ. ჯ. მიქელაძისა)

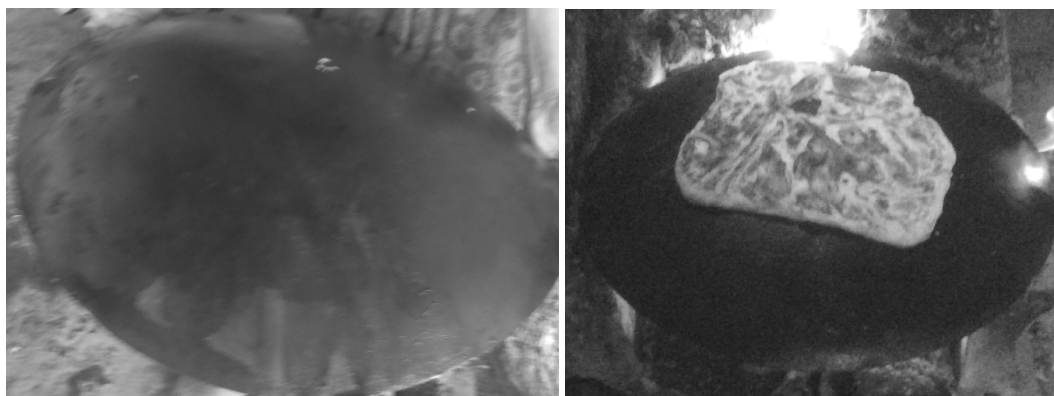
არტანის სოფლებში დღემდეა შემორჩენილი ერთმანეთისაგან განსხვავებული კერის ტიპები. კერისა თუ თონის ტიპები დამოკიდებულია სხვადასხვა გარემოებებზე. ზოგადად, იმ რეგიონებში, სადაც საწვავად წივა გამოიყენება, უფრო მეტად ღია ტიპის თონებია გავრცელებული (ასეთ შემთხვევაში წივის არასასიამოვნო სუნი გარეთ გამოდის), ხოლო იმ რეგიონებში, სადაც შეშაა გამოყენებული საწვავად, ვხვდებით დახურული ტიპის თონებს. თონები ფართოდაა გავრცელებული ჩილდირის რაიონშიც.

ზოგადად, კერა საცხოვრებელი ოჯახის ცენტრში იყო მოწყობილი, რომელმაც თანდათანობით კედლისაკენ გადაინაცვლა. მოგვიანებით მან ბუხრის სახე მიიღო (ჩიქოვანი 1982:63). თონები არ გამოიყენება ჰანაკის რაიონის ცალკეულ სოფლებში. იქ პურს ძირითადად ბუხარში აცხობენ.

სოფელი ბინბაშაქი, ბუხარი

პურის გამოსაცხობად აქაურები რკინის სამფეხის//საჯიადის ქვეშ დაანთებენ ცეცხლს. ზემოდან დაადებენ ე.წ. საჯს - ნახევარსფეროსებრი ფორმის თუნუქის ამობურცულ მრგვალ ნაჭერს, რომელზეც წაუსვამენ ზეთს და დააკრავენ პურს. ხუთიოდე წუთში პური მზადაა.

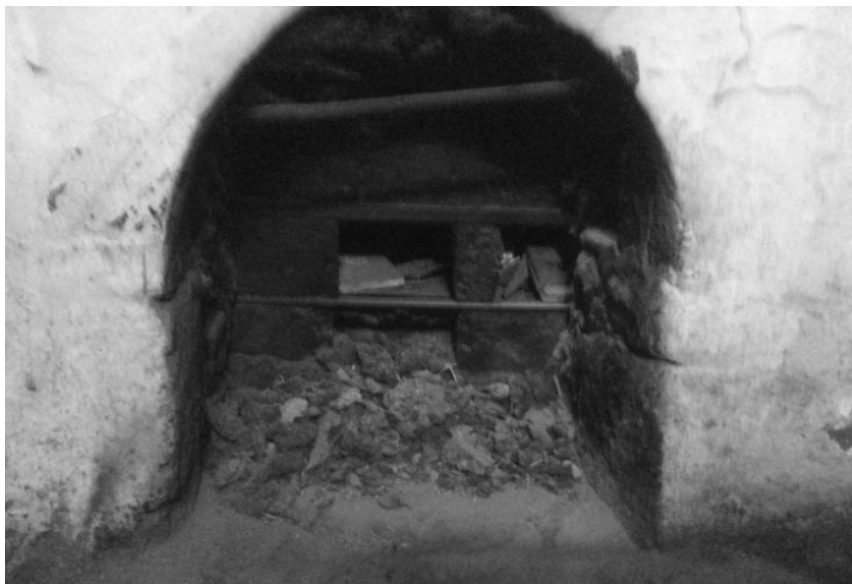

საჯიადზე გამომცხვარი პური

იგი ბევრად უფრო სქელი და მოცულობით პატარაა, ვიდრე თონეში გამომცხვარი პური. ნიშანდობლივია, რომ პურის ცხობის მსგავსი წესები გამოყენებული იყო მთიან აჭარაშიც.

არტაანის ცალკეულ სოფლებში გავრცელებულია ფურნები//ფურუნები, რომლებიც ძირითადად ბუხრებშია დატანებული.

ზოგადად ცნობილია, რომ სამხრეთ საქართველოში გვიანფეოდალურ ხანამდე პურის საცხობად თონე გამოიყენებოდა. შემდგომში იგი თანდათანობით შეიცვალა ფურნით. პურის გამოცხობის რაოდენობა დამოკიდებული იყო ოჯახის წევრთა რაოდენობაზე.

ბუხარი და ფურუნი კოდისწყაროში

არტაანის პროვინციაში, საკუთრივ ფოცხოვში გვხვდება მარტივი კონსტრუქციის კერაც:

კერა (შუარტყალი, ფოცხოვი)

თავისი კონსტრუქციული აგებულებით, პრაქტიკული დანიშნულებით, სპეციფიკურობით განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს შავშეთში, კერძოდ იმერხევის სოფელ ჩაქველთაში დაფიქსირებული ჰორიზონტალური ორთვალიანი ღია კერის ტიპი კვამლის გასასვლელი მილით, რომლის მსგავსი არ შეგვხვედრია არც შავშეთის სხვა დასახლებულ პუნქტში და არც არტაანში. ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შავშური კერის წარმოდგენა.

კერა (ჩაქველთა, შავშეთი)

იგი განთავსებულია საცხოვრებელი სახლის ეზოში. თავისი ფორმით კერის ზედაპირი მრგვალი მოყვანილობისაა. მისი დიამეტრი 62 სმ, სიღრმე კი 38 სმ-ია. კერა აგებულია ცეცხლგამძლე მკვრივი სახეობის კირქვით. ზედაპირი მრგვალადაა შემოღესილი ცეცხლგამძლე თიხით. შემოღესილობის სიგანე 10-15 სმ-ია. ქვების პარალელურ წყობას შორის მანძილი 52 სმ-ია. სწორკუთხა უჯრედი 35-37 სმ. ზომისაა. ყორეთი შემოსაზღვრულ ფართობსა და სწორკუთხა უჯრედებს შორის ტიხარი 12 სმ-ია. კერა ორთვალაა. იგი წარმოდგენილია სხვადასხვა ზომისა და სიდიდის ორი სადგამით და გათვალისწინებულია განსხვავებული სიდიდის ჭურჭლების დასადგმელად. კერის გვერდითი კიდეები შემოღესილობისაგან წინ არის გამოწეული, რითაც შექმნილია ჭურჭლის სადგამისათვის განკუთვნილი ზედაპირი.

ორთვალა კერა

(ჩაქველთა, შავშეთი)

აღნიშნული კერა საქართველოში ფართოდ გავრცელებული ორი ქვის ბლოკით შედგენილი მარტივი კერისაგან განსხვავდება როგორც ფუნქციონალური დანიშნულებით, ისე აგებულებით. იგი საკმაოდ რთული კონსტრუქციისაა. მსგავსი კერა ჩვენ ვერ დავადასტურეთ საკუთრივ შავშეთის სხვა სოფლებშიც კი. ასეთი კონსტრუქციის კერა ფართოდ გამოიყენება ისეთ რეგიონებში, სადაც სიმბიოზურადაა განვითარებული მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა. იგი არაა გათვალისწინებული ყოველდღიური სამზარეულო საქმიანობისათვის.

ღია კერა (შავშეთი)

იმერხევის ზემოთ დასახლებულ სოფლებში ორთავალა კერა ეზოში, საოჯახო მეურნეობის მეტად მარტივი, ყავრით დახარული ნახევრად ღია ნაგებობის სახითაა წარმოდგენილი, რომელიც შემოდგომაზე სამზადის ფუნქციასაც ასრულებს. მიუხედავად იმისა, რომ რკინის ღუმელებმა ზოგადად შეასუსტა როგორც ღია, ისე დახურული კერების მნიშვნელობა, შავშეთსა და არტაანში ცალკეული შემთხვევების გარდა იგი კვლავაც ინარჩუნებს თავის ფუნქციონალურ დანიშნულებას. საველე მონაცემების მიხედვით აშკარაა, რომ სოფლები პრაქტიკულად იცლებოდა მოსახლეობისაგან. მასობრივი ხასიათი მიიღო მიგრაციულმა პროცესებმა. ჩვენებურები მკვიდრდებიან დიდ ქალაქებში, მაგრამ ცდილობენ შეინარჩუნონ პირველსაცხოვრისთან კავშირი. ამიტომაც ზაფხულობით ადიან სოფლებში და მამაპაპისეული ტრადიციებით აგრძელებენ ცხოვრებას. საპენსიო ასაკის ადამიანები სოფლებში რჩებიან ზამთრობითაც. ისტორიული საქართველოს ამ ნაწილში ტექნიკური სიახლეები ძნელად იკაფავს გზას, რაც სოფლის ცხოვრების ნოსტალგიით, ძირძველი ყოფითი კულტურისა და ტრადიციების შენარჩუნების სურვილით უნდა აიხსნას.

კონსტრუქციული თავისებურებებითა და ლოკალური სპეციფიკით გამოირჩევა დახურული კერებიც. ერთ-ერთი ასეთი კერაა სოფელ ბრილში. იგი საცხოვრებელი სახლის სამხრეთის კედლის გარეთ, გზის მხარეზე ქვით ამოშენებულ ყორეშია ჩატანებული. პრაქტიკულად იგი არის ბუხარი, რომლის გარე კედლის თაღი არის ოვალური ხე. კვამლის გასასვლელი ერთიანი სახურავის ქვეშაა მოქცეული. სახლსა და ბუხრის კედელს შორის მანძილი (რომელიც ასრულებს ეზოს ფუნქციასაც) 2-2,5 მეტრია.

დახურული კერა (სოფელი ბრილი, შავშეთი)

იქვეა მოწყობილი საშეშ და წისქვილი.

წისქვილი (ბრილი, შავშეთი)

ბუხარი, როგორც ყოფის უცხოეთნიკური ელემენტი ღია კერასთან შედარებით მატერიალური კულტურის უფრო მაღალი საფეხურია, მაგრამ მაინც ვერ შეძლო ღია კერის ამოგდება ტრადიციული ყოფიდან. ღია კერა კაცობრიობის ისტორიაში იყო უმნიშვნელოვანესი მოვლენა, რომელიც რიტუალური თვალსაზრისით უფრო ფართე სივრცესა და განზომილებას ქმნის, ვიდრე ბუხარი. კერის დახურული ტიპი – ბუხარი თავისთავად მიგვანიშნებს იმ გარკვეულ შეზღუდვებზე, რომელიც მას გააჩნია ღია კერასთან შედარებით (ტუნაძე, 1996:94).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ტუნაძე თ. -სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტრადიციული ღია კარები, მესხეთი ისტორია და თანამედროვეობა. ახალციხე, 2000
2. ტუნაძე თ.-დახურული კერის კონსტრუქცია და კერასთან დაკავშირებული სამშენებლო ტრადიციები მარეთის ხეობაში, კულტუროლოგიური და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი საქართველოში, ბათუმი 1996
3. ჩიქოვანი თ.- თრიალეთი, თბილისი, 1976
4. ჩიქოვანი თ. -ეთნო-არქეოლოგიური ეტიუდები, თბილისი, 1989

***Tamaz Phutkaradze
Ketevan Phutkaradze***

***Bakery (Tone) and hearth
According to the Ardahan ethnographic materials***

Summary

Between material cultural elements in family and household life, the most remarkable is hearth, as the major co-ordinating multifunctional center in family relations. The article discusses ardahan hearth and the related issues.